

**U ime Koalicije za REKOM,
BH novinari i Centar informativno-pravne pomoći organizuju**

**Regionalne konsultacije sa udruženjima/udrugama žrtava i porodica žrtava
o
nacrtu statuta REKOM**

**18. septembar/rujan 2010.
Hotel Grand, Sarajevo, BiH**

PROGRAM

10:00 – 10:30

Otvaranje konzultacija

Dženana Karup-Druško, koordinatorica konsultativnog procesa o Inicijativi za REKOM, BiH

Dragan Pjevač, Udruženje porodica poginulih i nestalih lica u Krajini i Hrvatskoj, Srbija

Murat Tahirović, Savez logoraša BiH, BiH

Avni Melenica, Udruženje 22 Maji, Kosovo

Predstavljanje učesnika/ca

10:30 – 12:00

Predstavljanje nacrtu statuta REKOM

Ciljevi i zadaci REKOM

Moderator: Dragan Pjevač

Uvodničarka: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija

Diskusija

12:00 – 12:30

Pauza

12:30 – 13:30 **Sastav i izbor članova REKOM**
Moderator: Eugen Jakovčić, PR Inicijative za REKOM, Hrvatska
Uvodničarka: Milena Savić, koordinatorica konsultativnog procesa o
Inicijativi za REKOM, BiH

Diskusija

13:30 – 14:30 **Ručak**

14:30 – 16:00 **Ovlašćenja i odnosi sa pravosuđem**
Moderator: Nataša Kandić
Uvodničarka: Dženana Karup-Druško

Diskusija

Učesnici/ce:

Milka Kovačević, predstavnik Udruženja nestalih lica Bratunac-Srebrenica, Bratunac,
BiH

Amir Kulaglič, Udruženje građana *Žene Srebrenice*, Srebrenica, BiH

Vinko Lale, tehnički sekretar Saveza logoraša Republike Srpske, Udruženje logoraša Bratunac,
BiH

Sladjan Dujević, Udruženje ratnih invalida, Rudo, BiH

Radomir Jagodić, raseljeno lice iz Sarajeva, novinar i slikar u Rudom, BiH

Ifeta Mejremić, predsjednica Udruženja žena *Jadar*, Bratunac, BiH

Milan Reljić, predstavnik porodica žrtava, Udruženje *Struga*, Bosansko Grahovo, BiH

Vaso Lazić, predstavnik porodica žrtava, Zvornik, BiH

Gordana Vukajlović, predstavnik porodica žrtava, povratnica u Zvornik, BiH

Veljo Lasica, Udruženje logoraša i Udruženje izbjeglica, Višegrad, BiH

Milosava Ivanković, raseljeno lice iz Goražda, BiH

Nusreta Sivac, predstavnik porodica žrtava, Prijedor, BiH

Mirsad Duratović, predsjednik Udruženja logoraša *Prijedor 92*, Prijedor, BiH

Milenko Mišić, Udruženje ratnih vojnih invalida opštine Vlasenica, BiH

Dragislav Miljanović, Udruženje ratnih vojnih invalida opštine Zvornik, BiH

Munira Subašić, Udruženje *Majke enklave Žepe i Srebrenice*, Sarajevo, BiH

Ljubiša Simović, Udruženje porodica žrtava, Foča, BiH
Fahrudin Hasanović, Organizacija šehida i poginulih boraca, Teočak, BiH
Izet Kundo, Udruženje povratnika, Foča, BiH
Esad Mandara , Civilne žrtve rata, Bugojno, BiH
Haso Kulaš, Organizacija porodica šehida i poginulih boraca, Donji Vakuf, BiH
Mirko Šimunović, Zajednica udruga obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja Žepče, BiH
Rejna Avdić, Udruženje *Žene Srebrenica*, Srebrenica, BiH
Naza Hasanović, Udruženje *Žene Srebrenica*, Srebrenica, BiH
Salem Čorbo, povratnik u Bijeljini, BiH
Mirsad Delić, Organizacija porodica šehida i poginulih boraca, Gornji Vakuf, BiH
Teufika Ibrahimefendić, Viva Žene, Tuzla, BiH
Ilija Milić, HVIDRA, Busovača, BiH
Dragan Vujanović, povratnik u Grahovo, BiH
Hanifa Kičić, predstavnik porodica žrtava rata, Vlasenica, BiH
Hiba Mehmedović, član porodica žrtava rata, Vlasenica, BiH
Danka Zelić, UG *Grahovljanke*, Bosansko Grahovo, BiH
Milena Savić, koordinatorica konsultativnog procesa o Inicijativi za REKOM, BiH
Dženana Karup-Druško, koordinatorica konsultativnog procesa o Inicijativi za REKOM, BiH
Adis Šušnjar, koordinator konsultativnog procesa o Inicijativi za REKOM, BiH
Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija
Milosav Stojković, Centar za zaštitu porodica žrtava rata na KiM, Beograd, Srbija
Milena Romić, članica porodica žrtava, Beograd, Srbija
Marinko Đurić, član porodica žrtava , Beograd, Srbija
Drago Kovačević, Srpski demokratski Forum, Beograd, Srbija
Dragan Pjevač, Udruženje porodica poginulih i nestalih iz Krajine i Hrvatske, Beograd, Srbija
Gordana Bjelobrk, članica porodica žrtava, Udruženje porodica poginulih i nestalih iz Krajine i Hrvatske, Beograd, Srbija
Snežana Zdravković, članica porodice žrtava, Prokuplje, Srbija
Đuro Pjevač, član porodice žrtava, Udruženje porodica poginulih i nestalih iz Krajine i Hrvatske, Klek, Srbija

Milorad Trifunović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica – Regionalna kancelarija
Kosovska Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo

Verica Tomanović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji,
Beograd, Srbija

Eugen Jakovčić, Documenta, Zagreb, Hrvatska

Manda Patko, Udruga roditelja i obitelji zarobljenih i nasilno odvedenih hrvatskih branitelja,
Vukovar, Hrvatska

Veljko Vičević, hrvatski branitelj, član Koalicije za REKOM, Zagreb, Hrvatska

Marija Lovrić, član obitelji žrtava, Osijek, Hrvatska

Marica Šeatović, član obitelji žrtava, Novska, Hrvatska

Zorana Deljanin, novinarka Novog lista, Zagreb, Hrvatska

Avni Melenica, 22 Maji, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo

Bekim Gashi, član porodice žrtava, Suva Reka/Suharekë, Kosovo

Lush Krasniqi, član porodice žrtava, Djakovica/Gjakovë, Kosovo

Murat Tahirović, predsjednik Saveza logoraša BiH, Sarajevo, BiH

Xhafer Gjata, član porodice žrtava, Podujevo/Podujeva, Kosovo

Hysni Berisha, Shpresimi, Suva Reka/Suharekë, Kosovo

Fahrije Hoti, Nënat e Krushës së Madhe, Velika Krusha/Krushë e Madhe, Kosovo

Jakub Durgut, Udruženje građana Bukovice i Pljevalja, Crna Gora

Ljubiša Filipović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na
prostoru Kosova i Metohije *Crveni Božur*, Crna Gora

Momčilo Lazić, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na
prostoru Kosova i Metohije *Crveni Božur*, Crna Gora

Božidar Trifunović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na
prostoru Kosova i Metohije *Crveni Božur*, Crna Gora

Boro Kitanoski, Mirovna akcija, Prilep, Makedonija

Fitim Shabani, diplomirani pravnik, Tetovo, Makedonija

Naim Idrzi, Projektni asistent u NGO *Multikultura*, Tetovo, Makedonija

Alija Hodžić, Udruženja ubijene djece opkoljenog Sarajeva od '92. do '95. godine, Sarajevo, BiH

Katerina Protić, Kumanovo, izbeglica iz Matejče, Makedonija

Transkript audio zapisa

Dženana Karup-Druško: Novinari Bosne i Hercegovine iskreno vjeruju da ova inicijativa može doprinijeti da dobijemo konačan izvještaj u kome će biti činjenice koje će pokazati istinu o onome što se desilo, istinu koja će biti prihvatljiva za sve, istinu koja će dati satisfakciju svim žrtvama na području bivše Jugoslavije za ono što su preživjeli. Ja vam se još jednom svima zahvaljujem što ste došli u Sarajevo i sad bih dala riječ gospodinu Draganu Pjevaču koji je došao iz Beograda.

Dragan Pjevač: Dobar dan svima. Želim da vas pozdravim i da danas pokušam inicirati iskreni razgovor o velikom problemu koji do sada nije riješen i o prostoru i poziciji nas kojima je palo u zadatak da to rešavaju. Na području Rimskog carstva, na ulazu u biblioteke postojao je urezan natpis otprilike prevedeno - ovdje mrtvi žive, ovde nemi govore. Otprilike je to sada kod nas. Ovdje je mnogo onih koji su žrtve, jer žrtva u širem smislu riječi je i onaj koji je ostao iza lica ubijenog u ovome ratu. Naše majke, naši očevi, naša deca, braća i sestre, danas, u ovom trenutku govore kroz nas. Oni žele jednu istinu, žele jednu pravdu i žele djelić za sebe. Ja se nadam da ćemo mi danas pokrenuti nešto, baš u gradu, gdje je grubo kršeno pravo, dostojanstvo, i gdje je meni bilo teško u sobi kad sam se pripremao. Ne znam zašto, ali jako je teško bilo pripremiti se danas za ovaj skup. Dugo, možda najviše na području bivše Jugoslavije, u ovome gradu je najgrublje kršeno ljudsko pravo pojedinaca. Ja želim danas potegnuti pitanje koje je dosta prisutno i nadam se da ćemo završiti danas, da ćemo raskrstiti s tim, a to je isticanje onoga što su oni nama napravili, a zaboravljanje onoga što smo mi napravili njima. Odnosno, ne mi ovde, nego zločinci, mislili su da je to u moje ime. Nije u moje ime. Ja ne mogu tražiti pravdu za sebe zbog toga što mi je na zločinački način ubijena majka, ako nisam spreman u istom trenutku osetiti svu tugu i osetiti svu teškoću i jad ovoga mesta. Ubijen mi je i ujak koji je nestao i čiji sin danas tu sedi sa nama, Đura Pjevač, moj brat. Ja kad sam se vratio 2006. iz Amerike, sam pokušao da artikulišem ovo pitanje, pitanje žrtava i prava žrtava, dostojanstva žrtava, obnova njihova dostojanstva, satisfakciju za žrtve i između ostalog sam pokušao to da činim kod demokratskih, patriotskih stranaka kroz regularan sistem u Srbiji. Nažalost nisam uspio, nisam uspio ni pokrenuti ništa jer to pitanje, ne samo u Srbiji, nego i šire u Hrvatskoj i Bosni verovatno manje zanima regularnu vlast. To pitanje najviše zanima i najviše će artikulisati nevladine organizacije i mi ovde. Ja moram reći da sam to pitanje najviše artikulisao i mogao doći do izražaja upravo kroz Fond za humanitarno pravo, Documentu i ostale nevladine organizacije. I zato još jednom u ovom uvodu molim doprinos svih, nadam se da sam na ispravnom tragu, da ispravno razmišljam, jedan doprinos svih da snažno podržimo inicijativu i da se napokon nakon svih velikih bratova, farmi, da se utvrdi jedna stvar, utvrde činjenice šta se nama desilo. Sretan bih bio da ovo nikada nisam pričao, sretan bih bio da nikada se nisam pojavio na televiziji, ali dio medijske pažnje nakon svega ovoga moramo dobiti i mi. Ja još jednom na kraju da kažem, čuo sam izreku -

čovjek dvaput umire, drugi put kad ga zaborave. Ne dozvolimo da tako lako zaborave naše. Zahvaljujem se organizatoru, zahvaljujem se na poverenju za uvod, hvala domaćinu.

Dženana Karup-Druško: Hvala gospodinu Pjevaču. Današnji skup kao i naš cijeli proces upravo je pokušaj da ne zaboravimo naše, bez obzira gdje se oni nalaze. Sada dajem riječ gospodinu Muratu Tahiroviću.

Murat Tahirović: Dobar dan i dobro došli u Sarajevo, dobro došli u Bosnu i Hercegovinu. Ja sam predsjednik Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, jedne od najbrojnijih populacija žrtava na ovim prostorima. Moram na početku istaći da mi kao Savez logoraša BiH nismo članica REKOM-a, međutim to ni u kom slučaju ne znači da ne trebamo sudjelovati u debatama koje u svakom slučaju mogu doprinijeti tome da se bar dio istine sa prostora bivše Jugoslavije sazna, odnosno nas konkretno sa prostora Bosne i Hercegovine. Zašto je nama zanimljiv REKOM? Iz prostog razloga što savez u svom članstvu ima veliki broj članova koji su bili zarobljeni, a neki nažalost od njih i ubijeni i izvan prostora Bosne i Hercegovine. Takvih slučajeva je nažalost bilo dosta, kako u Srbiji, Crnoj Gori tako i u Republici Hrvatskoj i stoga smatram da REKOM u narednom periodu može dati kvalitetan rezultat s obzirom da ima plan raditi na prostoru bivše Jugoslavije, a pojedine države sa prostora bivše Jugoslavije su imale itekako ulogu u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata. I te države i te vlade, pa i njihovi predsjednici imaju obavezu da podrže ovu koaliciju. Isto tako naš problem koji traje već od završetka rata, koji se zove rješavanje statusa, nažalost se ne može riješiti u Bosni i Hercegovini iz već poznatih razloga, podijele države kako je podijeljena i naravno opet utjecaja susjednih država na dešavanja u Bosni i Hercegovini. Kada bi se krucijalno pitanje žrtava riješilo u Bosni i Hercegovini kroz zakonsku regulative, u tom slučaju bi se izbio osnovni adut svih političkih partija u Bosni i Hercegovini, a to je manipulacija. To je ono što REKOM ima u svom mandatu. Pokušaj rješavanja pitanja žrtava kako bi se prestalo sa manipulacijom. Kako sa brojem žrtava, tako i sa samim njihovim statusom na prostoru bivše Jugoslavije. Nažalost, iza svih ratova ostaju žrtve, tako su ostale i iza ovoga. Iz svih ratova, mnogi pokušavaju okoristiti se žrtvama. Niti jedna politika poslije rata nije bila naklonjena žrtvama, bar u onoj mjeri koliko sam ja uspio kroz svoj rad u savezu saznati. Uvijek se pokušalo manipulirati, uvijek se pokušalo prikazivati na način koji odgovara trenutnom položaju politike koja je na vlasti. Mi smo, pošto se u Bosni i Hercegovini bliže izbori napravili analizu, odnosno došli smo do programskih ciljeva političkih partija koje se kandiduju na ovim izborima. Niti jedna politička partija bez obzira kako se zove, iz kojeg naroda dolazi ili je multinacionalna, nema u svom programu apsolutno ni riječi o žrtvama sa prostora Bosne i Hercegovine, ali su puni svojih govora o broju njihovih, pod navodnicima, žrtvama. Mi smatramo u savezu da bez rješavanja tog krucijalnog pitanja ne može doći ni do pomirenja, kako u Bosni i Hercegovini, ali isto tako u regionu. Pokušali smo da iniciramo razgovore sa čelnim ljudima političkih partija na prostoru BiH, niti jedna politička opcija, niti jedan lider se nije odazvao na naš poziv. Zakon koji je u Bosni i Hercegovini usvojen još 2004. godine o pravima porodica nestalih do dana današnjeg nije primjenjen u praksi. Taj zakon je ocjenjen od strane međunarodne zajednice kao jedan od možda najboljih zakona donesenih u svijetu. Znači, ne ni u regionu, ne ni u Evropi već u čitavom svijetu. Ali on svoju implementaciju nije nikada ugledao. I to je još jedan razlog zašto nam treba nešto što će inicirati promjene kad su žrtve u pitanju. Ja se nadam da će REKOM u narednom periodu spoznati potrebu jačeg pritiska na institucije vlasti i naravno očekujem da će kroz svoj statut definisati činjenice koje su neophodne. Rat koji se desio na prostoru bivše Jugoslavije imao je epicentar u Bosni i Hercegovini. I nadam se da mi drugi neće zamjeriti uz dužno poštovanje svima, ali taj epicentar je donio katastrofalne posljedice za Bosnu i Hercegovinu i to svakako nadam se da

ćete svi imati na umu. Još jednom se zahvaljujem organizatoru što mi je pružio priliku da govorim na ovome skupu i vama se zahvaljujem na pažnji. Hvala lijepo.

Dženana Karup-Druško: Hvala Muratu. Sada će nam govoriti Avni Melenica.

Avni Melenica: Živim u naselju 22. maj u mjestu Vučitrn/Vushtrri i tu je stradalo 68 osoba, od kojih se 15 još uvijek smatraju nestalim. Dakle, da se zahvalim svima još jednom. Zaista, ovo je moj prvi posjet Bosni i Hercegovini. Imamo jedno teško iskustvo, volio bih da svi skupa razgovaramo o ideji da se formira komisija kao što je REKOM, koji se tiče cijele Jugoslavije. Ja vjerujem da su stradanja ista za svakoga i mislim da upravo zbog toga treba da nastupimo zajedno, skupa i da damo punu podršku ovoj inicijativi. Sve što je trebalo reći mislim da je već u samom uvodu rečeno. Posebno bih htio pozdraviti one koji su pozvani iz Makedonije, koji se mislim prvi puta pojavljuju ovdje. Ne bih dalje ništa imao za dodati, dakle još jednom bih bio zahvalan da se svi aktivno uključimo u ovo. Hvala.

Dženana Karup-Druško: Ja ću vas sad zamoliti da se svi predstavite. Izvolite.

Marinko Đurić: Da pozdravim domaćina Tahirovića i sve prisutne, ali bih želeo na početku da kažem da je među uvodničarima trebalo da imaju mesto i prisutni ovde predsednik Udruženja kidnapovanih i nestalih sa Kosova i Metohije i članovi i bar neko da se obrati u ime njih, tako da bih zamolio da to bude naša gospođa Tomanović. Ja se izvinjavam, ne smatram da je ovo učinjeno namerno, znajući Natašu i sve što je učinila za žrtve sa Kosova i Metohije. Kako reče gospodin Pjevač da oni govore kroz nas, ovog puta mislim da treba da se čuje glas žrtava na Kosovu i Metohiji preko gospođe Tomanović. Hvala.

Verica Tomanović: Dobar dan svima, dragim porodicama koje bezuspešno godinama tragaju za svojim voljenima. Dobar dan svima koji iščekuju rezultate ovog sastanka i dobar dan svima koji imaju dobre želje da nam pomognu u ovoj agoniji u kojoj živimo već 11, 15 i 19 godina. Na prostorima Kosova i Metohije, na prostorima bivše Jugoslavije palo je mnogo nevinih žrtava i u ime tih žrtava mora da se čuje glas istine, a mi želimo da znamo istinu ma kakva ona bila. Želimo da naši voljeni budu pronađeni, želimo da imaju ime i prezime i ne budu NN lica i želimo da današnji skup donese rezultate. Hvala.

Dženana Karup-Druško: Hvala lijepo. Ja bih samo rekla da ste vi svi predstavnici udruženja žrtava i da svi imate priliku danas da govorite u svoje ime i u ime onih koje predstavljate. Odabir onih koji će se obratiti nije bio namjera da ikoga uvrijedimo, jednostavno izvolite, danas imate svi priliku da govorite. Ja bih zamolila da se svi predstavimo. Krenućemo sa moje desne strane. Da kažete vaše ime, prezime, organizaciju iz koje dolazite i zemlju iz koje dolazite.

Marica Šeatović: Dolazim iz Hrvatske iz malog grada Novske, 100 km od Zagreba. Član sam obitelji žrtava.

Manda Patko: Predstavnica sam Udruge vukovarskih majki. Dolazim iz Vukovara.

Xhafer Gjata: Ja sam jedan od onih koji ima žrtve u porodici, izmasakrirane i ubijene.

Fahrije Hoti: Dolazim sa Kosova, iz sela koje je izgubilo dosta osoba.

Bekim Gashi: Dolazim s Kosova, iz Suve Reke/Suharekë. Pozdravljam moju porodicu nestalih.

Lush Krasniqi: Pozdravljam organizatore. Pozdravljam sve koji su prisutni. Znam se s nekima od ranije, a sa nekima prvi put.

Hysni Berisha: Predsjednik sam organizacije Shpresimi, dolazim iz Suve Reke/Suharekë, s Kosova.

Milan Reljić: Udruženje *Struga*, Bosansko Grahovo.

Danka Zelić: Predsjednica sam Udruženja građanki, Grahovo. Sa REKOM-om smo od samog početka. Dolazim iz Bosne i Hercegovine, iz Bosanskog Grahova, jednog malog mjesta koje je prije rata brojalo nekih 9.000-10.000 stanovnika, a sada broji 1.330, najrazrušenijeg grada u Bosni i Hercegovini. Često se zna upoređivat sa Vukovom u Hrvatskoj. Još niko, nikada nije odgovarao za tolike štete i toliki ljudske živote za Bosansko Grahovo. Hvala.

Mejremić Ifeta: Udruženje žena Jadar, Konjević Polje, povratničko udruženje koje se susreće svaki dan sa skeletima ubijenih, padom Srebrenice, u Konjević Polu gdje i sad imamo oko sebe velike grobnice koje treba preživjeti ponovo. Hvala.

Snežana Zdravković: Član Udruženja kidnapovanih i ubijenih lica na Kosovu i Metohiji. Dolazim iz Srbije, inače raseljeno lice sa Kosova i Metohije.

Marinko Đurić: Član Udruženja kidnapovanih i ubijenih sa Kosova i Metohije. Inače sin ubijenog Petra Đurića u Istoku/Istog, u kome je stradalo preko 50 ljudi. Sada živim u Srbiji.

Milena Romić: Dolazim iz Beograda, članica sam porodice žrtava sa Kosova i Metohije.

Radomir Jagodić: Iz Rudog sam. Inače novinar sam i slikar, a iz porodice sam poginulih i logoraša.

Hasanović Naza: Član Udruženja žene Srebrenice, sa sjedištem u Tuzli.

Avdić Rejna: Udruženje žene Srebrenice sa sjedištem u Tuzli.

Kičić Hanifa: Dolazim iz Udruženja žrtava rata Vlasenica '92-'95. Čuli ste za logor Sušicu kroz koju je prošlo oko 8.000 do 10.000 logoraša, s tim što je u Vlasenici nestalo negdje oko 3.000 i još se traga. Povodom toga ne samo u Vlasenici nego i u Srebrenici, u enklavi Srebrenica je 1.100 mojih iz vlaseničke opštine. A svakako sam izgubila i sina i muža i brata i mnogobrojnu familiju.

Mehmedović Hiba: Udruženje žrtava rata '92-'95 Vlasenica, sa sjedištem u Tuzli, a živim u Sarajevu. Izgubila sam dva sina. Prije godinu dana sam identifikovala. Uz to još mnogobrojne svoje sugrađane koji se nisu još identifikovali i našli i želim da se što prije otkrije to i drago mi je da učestvujem u ovim sastancima. Hvala.

Munira Subašić: Dolazim iz organizacije Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe.

Mirzeta Džamdžić: Dolazim iz Vlasenice i udruženja *Vlasenica '92-'95*.

Alija Hodžić: Udruženje ubijene djece s namjerom, ciljano ubijene djece opkoljenog Sarajeva '92-'95. Otac jednog jedinog ubijenog djeteta koje sam imao i plus 33 člana uže obitelji. Neću dalje sada oduzimati vrijeme. Hvala lijepo.

Esad Mandara: Dolazim iz udruženja civilne žrtve rata Bugojno.

Jakub Durgut: Predstavljam Udruženje građana Bukovice. Inače sam iz Pljevalja, Crna Gora.

Momčilo Lazić: Dolazim iz Sutomora, potpredsjednik Udruženja kidnapovanih, nestalih i ubijenih na Kosovu i Metohiji od '98. do '99.

Trifunović Božidar: Dolazim iz Sutomora, raseljeno lice sa Kosova. Član sam Upravnog odbora iz Sutomora, Crveni Božur.

Ljubiša Pilipović: Predstavnik Udruženja porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih na Kosovu i Metohiji sa sedištem u Sutomoru, Republika Crna Gora.

Veljko Vičević: Iz Zagreba sam, član Koalicije za REKOM, Hrvatska iz braniteljskog miljea. Hvala.

Amir Kulaglič: Dolazim iz Srebrenice, član sam Koordinacijskog vijeća Koalicije za uspostavljenje i podršku REKOM-a.

Milorad Trifunović: Dolazim iz Kosovske Mitrovice/Mitrovicë. Koordinator sam Udruženja porodicakidnapovanih sa Kosova i Metohije. Inače sam brat kidnapovanog rudara sa svojih 9 kolega na kopu Belačevac/Bardhi.

Verica Tomanović: Predsednk Udruženja porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji. Supruga kidnapovanog redovnog profesora Medicinskog fakulteta, profesora doktora Andrije Tomanovića, direktora Hiruške klinike u Prištini/Prishtinë. Tragamo za preko 530 lica sa našeg spiska, privremeno raseljena u Beogradu, rodnom iz Prištine/Prishtinë, hvala.

Milosav Stojković: Predstavnik Udruženja centra zaštite rata na Kosovu i Metohiji. Rođen sam i potičem iz Uroševca/Ferizaj na Kosovu i Metohiji. Stradali su mi otac, majka, brat i mnogobrojna familija i živim trenutno u Beogradu, u Republici Srbiji a imam nameru da posle pronalaska mojih najbližih članova porodice vratim se u rodni kraj, Uroševac/Ferizaj na Kosovu i Metohiji, hvala.

Dragislav Miljanović: Udruženje ratnih vojnih invalida opštine Zvornik. Član sam REKOM-a i vjerujte da od '92. prvi sam put danas u svom gradu.

Milenko Mišić: dolazim iz Vlasenice, sekretar Udruženja ratnih vojnih invalida.

Gordana Bjelobrč: Dolazim iz Beograda, član sam Udruženja porodica nestalih i poginulih lica u Krajini i Hrvatskoj. Otac mi je nestao '95. u Oluji i još ga uvijek nismo identifikovali.

Drago Kovačević: Iz Beograda, Srpski demokratski forum, nevladina organizacija koja se bavi pitanjima izbeglica.

Pjevač Đuro: Udruženje porodica poginulih i nestalih iz Krajine i Hrvatske. Dolazim iz Zrenjanina.

Gordana Vukajlović: Iz Zvornika sam, rođena u Zvorniku. Inače iz jedne zvorničke mnogobrojne porodice od 31 koja je dosta nastradala sad u ratu.

Milena Savić: Regionalna koordinatorka konsultativnog procesa REKOM-a u Bosni i Hercegovini.

Salih Rasovac: Koridor, Sarajevo.

Eugen Jakovčić: Documenta, Zagreb i ja bih vas htio pozdraviti u ime četvero sudionika iz Hrvatske koji su bili objektivno spriječeni. Pozdravljam vas u ime Jovana Berića iz Varivoda, Jadranke Rajhl-Kir iz Đakova i Đorđa Gunjevića iz Pakraca i Ružice Spasić iz Vukovara. Neki od njih pripremaju se za obilježavanje datuma stradanja njihovih najmilijih i zaista su bili spriječeni.

Marija Lovrić: Supruga ubijenog Branka Lovrića. Ja sam imala sreću da je za smrt moga muža donesena pravomoćna presuda. Inače sam iz Osijeka, hvala lijepa.

Izet Kundo: Predsjednik Udruženja povratnika i raseljenih lica u opštinu Foča.

Vitomir Vilotić: Predstavnik Saveza invalida rada iz opštine Foča.

Ljubiša Simović: Predsjednik Udruženja prognanih, raseljenih i izbjeglih lica, opština Foča

Zorana Deljanin: novinarka Novog lista, Zagreb.

Fitim Shabani: Pravnica, Tetovo.

Naim Idrizi: Tetovo.

Katerina Potić: Dolazim iz Makedonije. Raseljeno lice iz Matejče. Sad živim u Kumanovu.

Boro Kitanovski: Dolazim iz Prilepa, Makedonija.

Dženana Karup-Druško: Hvala svima. Sad ćemo da pređemo na radni dio i prepustiću riječ gospodinu Draganu Pjevaču koji će moderirati ovaj dio.

Dragan Pjevač: Dobili ste dnevni red, pretpostavljam svi. Za sad, čini mi se da malo kasnimo, nadam se da ćemo se pridržavati predviđenog vremena. Uvodničar bi bila gospođa Nataša Kandić, izvršna direktorka Fonda za humanitarno pravo.

Nataša Kandić: Dobar dan svima. Puno smo razmišljali čemu da bude posvećene ove konsultacije, kojim pitanjima. Onda smo uzeli transkripte sa svih konsultacija sa udruženjima žrtava, porodicama žrtava i došli do pitanja koja se najčešće javljaju, za koja postoji poseban interes kada su u pitanju porodice žrtava, kada su u pitanju udruženja žrtava. Došli smo do toga da je vrlo važno, danas, čuti vaše mišljenje o tome šta treba da budu ciljevi i zadaci komisije u odnosu na nacrt koji je rezultat rasprave od godinu i po dana, u kojima su učestvovali brojni predstavnici udruženja žrtava i članovi porodica žrtava. Ja ću danas pokušati da vam kratko predstavim šta je to što nacrt kaže, a nacrt, ponavljam, je sačinjen na osnovu predloga i mišljenja koji su se čuli u konsultativnom procesu. A naravno, onda ostaje da vi govorite o tome. To je vrlo važno zato što sada predstoji da mi ponovo sav materijal sa konsultacija predamo radnoj grupi. Ona će to ponovo da pregleda i onda će dati svoj drugi nacrt statuta. Mi smo vam pripremili u materijalu komentar na nacrt koji su dali učesnici na konsultacijama u Srbiji. To su učesnici iz udruženja žrtava i porodica žrtava u Srbiji. Videćete iz tog komentara nacrtu koliko je bilo veoma ozbiljnog pristupa i značajnih predloga, a videćete da ima i prigovora na predložena rešenja nacrtu. Ja ću da se zadržim na ciljevima i zadacima REKOM-a, a mogu da pomenem i dela koja će biti u nadležnosti REKOM-a, a vas molim, svi imate sa sobom nacrt i na kraju kada pređemo kratko i sastav i izbor članova REKOM-a i nakon vrlo važnog pitanja, a to je odnos REKOM-a sa pravosuđem, da vi slobodno izdvojite koje god hoćete pitanje i da o tome raspravljamo. Mi smo samo izabrali nekoliko pitanja rukovodeći se onime što su udruženja žrtava i porodice žrtava u konsultativnom procesu istakli. Ja ću o ciljevima i zadacima kratko, a vas molim da stalno imate u vidu da je vaše mišljenje o ovim pitanjima veoma važno. Radna grupa je na osnovu rasprave koja je vođena više od 18 meseci sačinila prvi draft. Kada su u pitanju ciljevi - najvažniji cilj mora da bude utvrđivanje činjenica o oružanim sukobima i svim ratnim zločinima i teškim povredama ljudskih prava koji su počinjeni na teritoriji nekadašnje SFRJ. Kao drugi cilj - doprinos rasvetljavanju sudbine nestalih, treći cilj je da REKOM treba da teži da se priznaju nepravde koje su nanete svim žrtvama, da dovede do obnove dostojanstva i da se na taj način uspostavi praksa saosećanja, solidarnosti sa svim žrtvama. Četvrti cilj je da REKOM doprinese uspostavljanju poverenja među zajednicama i da to poverenje zapravo može da bude garancija trajnog mira i stabilnosti u regionu i poslednji cilj je težnja da REKOM doprinese da se uspostavi kultura poštovanja ljudskih prava koja će i da utiče na stvaranje odgovornih političkih i pravnih institucija, odgovornih medija i odgovornog obrazovnog sistema. Radna grupa je veoma precizno formulisala kako će REKOM da ostvari ove ciljeve. Onda, svi ste imali prilike ili možete i naknadno da vidite član 20. koji govori na koji način će REKOM da ostvari ovih pet ciljeva. Pa onda imamo sledeće zadatke. Sve činjenice o ratnim zločinima REKOM će da utrdi tako što će da prikupi sve informacije i da detaljno opiše sve pojedinačne i masovne slučajeve ratnog zločina. Obratite pažnju, ratnih zločina, a mi znamo da je pored ratnih zločina bilo i teških povreda ljudskih prava. Moraće detaljno da opiše i slučajeve ratnih zločina i slučajeve teških kršenja ljudskih prava. Kao drugi zadatak da bi utvrdio činjenice o ratnim zločinima, REKOM treba da prikupi podatke i razjasni sudbinu nestalih i da pritom saraduje sa državnim telima koji po zakonu imaju obavezu da se bave i sudbinom nestalih, uključujući i ekshumacije. Treći zadatak koji REKOM treba da obavi, da bi utvrdio činjenice o ratnim zločinima je da izradi popis civila koji su izgubili život ili nestali u vezi sa oružanim sukobima, popis boraca, a zatim poseban zadatak je da se prikupi i napravi registar onih koji su bili u logorima, raznim zatvorima i da se napravi po jednakim standardima i kvalifikacijama, da se napravi popis, registar logora i zatvora. Poslednji zadatak koji REKOM treba da obavi kako bi utvrdio činjenice o ratnim zločinima je da istraži kontekst, uzroke, motive i radnje i radna grupa predlaže da to bude od 1980. godine. Sad ću ja samo kratko da vam kažem šta kažu učesnici konsultacija nakon što su dobili nacrt. Šta su rekli učesnici konsultacija iz udruženja žrtava 3. jula

ove godine u Beogradu. Pa evo da krenemo od ovog poslednjeg što sam rekla - da se istraži kontekst, uzroci i motivi rata, kako se navodi u nacrtu. Imamo učesnike koji kažu da je to prevelik zadatak. Ja ću samo da vam kažem šta kaže Miodrag Linta. On je iz Koalicije udruženja izbeglica iz Hrvatske, ali sa sedištem u Srbiji. On kaže da ako REKOM krene u utvrđivanje konteksta rata, da ćemo na taj način potpuno da odvučemo pažnju komisije od popisa žrtava. On kaže da moramo za sada da uvažimo činjenicu da će na primer Srbi i Hrvati dugo, dugo različito gledati na Domovinski rat i kaže da Srbi imaju jednu istinu, Hrvati imaju drugu istinu, a da je u ovom trenutku najveći prioritet da se utvrde činjenice o tome šta se dogodilo, činjenice imenom i prezimenom o svim žrtvama rata i o svima koji su stradali ili nestali u ratu. Ali ima onih iz udruženja žrtava koji kažu - mi hoćemo da znamo zašto se dogodilo. Mi hoćemo da znamo šta se dogodilo pre nego što su počeli da se čine ratni zločini i hoćemo da znamo kako su ratni zločini i oružani sukobi uticali da se i posle završetka rata, posle sklapanja mirovnih sporazuma, nastavljaju sa teška kršenja ljudskih prava. Znači, preostaje da se o ovome i dalje ozbiljno misli, da vrlo odgovorno svi ovde danas mislimo o tome šta treba da bude prioritet REKOM-a. Da li činjenice o ratnim zločinima ili i pitanje konteksta, uzroka, odgovor na pitanje zašto se to desilo. Kada je reč o popisu ljudskih gubitaka, svi se apsolutno slažu da je vrlo važno popisati imenom i prezimenom žrtve ratnih zločina, ali isto tako sve one koji su pripadali regularnim formacijama i raznim drugim grupama zato što sve to spada u popise ljudskih gubitaka jednog društva, jedne države. Kada je reč o zatvorima, logorima, logorašima tu je potpuno slaganje da je to veoma važan zadatak i da do sada je najmanje učinjeno zapravo za logoraše. Da nema ni zakona, ni evidencije, ni registra. Ima različitih normativnih pristupa tome i sazrela je potreba da se to uradi na jedinstven i vrlo organizovan način. Postavljalo se pitanje kako će REKOM da dovede do uspostavljanja poverenja među narodima, zajednicama, državama. Onda su diskutujući, ljudi ipak došli do nečega, ja sad parafraziram, kažu - zapravo REKOM može da doprinese uspostavljanju poverenja među zajednicama. Među pojedincima je posebno pitanje. Da svako pojedinačno ima pravo na svoj odnos, na svoju istinu, na svoj odnos sa drugim ljudima. Niko ne može propisivati nikome kako će da se ponaša. Da li će da ima potrebu da sa nekim ima odnose ili da nema, da neguje prijateljstvo zbog toga što imaju zajedničke vrednosti. Znači, da se REKOM manje bavi u tom smislu odnosima među pojedincima, više da pokuša da dovede do odnosa poverenja i poštovanja među zajednicama. Bilo je govora i o tome da li REKOM može svaki ratni zločin da opiše, da ga dokumentuje i da on bude u registru popisa ljudskih gubitaka i preko imena. Svi se slažu da je to nemoguć zadatak, da je bilo toliko zločina, jer zločin nije samo ubistvo, nego su zločini počinjeni i prema imovini, bilo je toliko pljačke, razaranja, uništavanja i privatne imovine, i javne imovine i kulturnih spomenika i verskih objekata. Pitanje je koliko jedna komisija može u roku od dve do tri godine sve to da uradi. Bilo je vrlo pametnih predloga. Postoje vrlo dobri ekspertske izveštaji koji su se bavili uništavanjem kulturnih i religijskih spomenika i u Bosni i Hercegovini i na Kosovu i u Hrvatskoj, da se podaci iz ekspertske izveštaja uzmu, provere, ali ne treba sve iz početka raditi. Zato što već postoje značajni podaci. Jedan tužilac iz Bosne i Hercegovine je rekao nešto što stoji - da u svim državama postoje podaci kada su u pitanju pripadnici regularnih formacija zato što za one koji su poginuli postoje razni instrumenti socijalne podrške, naknade porodicama i da se na taj način mnogi podaci o onima koji su stradali u ratu mogu dobiti. Nažalost, kada su u pitanju civilne žrtve, to je toliko malo podataka da je REKOM neophodan i važan i zbog toga što će stvarno prvi put ustanoviti činjenice koje se odnose na sve civilne žrtve. Bilo je pitanja u odnosu na predloge iz nacрта šta će, kako će REKOM da se odnosi prema presudama Haškog tribunala ili prema presudama domaćih sudova. U nacrtu stoji jedna odredba koja kaže da će REKOM imati pravo da se u izveštaju u vezi sa određenim slučajem zločina, ako je doneta presuda pozove i pomene presudu Međunarodnog krivičnog tribunala. Inače,

REKOM neće biti sudsko telo, neće se baviti kvalifikacijama ratnog zločina, ali u izveštaju ima pravo da se pozove na presudu Haškog tribunala. Što se tiče presuda nacionalnih sudova, imali smo mišljenje istog tog tužioca iz Bosne i Hercegovine koji je rekao da neke domaće presude i dan danas nisu usklađene sa standardima fer i pravičnog suđenja i da će REKOM biti u prilici da dođe do novih dokaza i da iznese nove dokaze i da se neke presude moraju uskladiti sa činjenicama iz međunarodnih presuda i novim dokazima. Vas molim da obratite pažnju na raspravu koja je vođena u Beogradu. Ima još jedna sjajna rasprava, a to je rasprava pravnika iz cele regije koja je održana u Zagrebu. To je bila vrlo stručna i dobra rasprava o tome kako treba voditi računa o svim pitanjima koja se predlažu kako bi bila prihvaćena od svih država. Mi to nismo danas pripremili, ali su mnogi ranije to dobili. Ja samo hoću da istaknem koliko ima poklapanja između onoga što kažu pravници i sa onim mišljenjima i stavovima koje iznose članovi udruženja porodica. Tako da ne mislite da je jednom neko rekao pa mi nismo stručni da razgovaramo o nacrtu. Ako ima sličnosti između pravnika i vas u onome što smatrate da treba da je cilj ili zadatak, onda to znači da jeste itekako kvalifikovani. Evo, to je to. Ja vas sad molim da slobodno iznosite svoja mišljenja. Pogledajte član 9., član 20., možete i član 22. i ako imate i druga pitanja, postavite ih i otvorite raspravu nakon ovih programom predviđenih pitanja.

Dragan Pjevač: Hvala lijepo gospođi Nataši Kandić na uvodnom dijelu. Ja vas molim da se javljate bez ustručavanja i ustezanja. Meni je bilo impresivno u ovom uvodnom dijelu predstavljanja, i svaki put mi je impresivno kad se vidi iz svih dijelova bivše Jugoslavije kako su ljudi nastradali. Kako smo mi ostali da ispričamo ko nam je nastradao i da to istaknemo, da se onda baš vidi da su svi nastradali. Prije tri dana kad sam se pripremao za ovaj deo pročitao sam podatak koji me je zaista zgromio. Nisam ga danas u uvodu ni potencirao, a to je da je u Sarajevu 1.601 dete poginulo u ratu. Ja zato molim gospodina koji se javio, biću slobodan toliko, ako želi da uzme prvi reč i da kaže šta misli o svemu i sve ostale pozivam da uzmu reč. Izvolite.

Alija Hodžić: S obzirom da je došlo do predstavljanja, mislim da nema potrebe da se predstavljam. Na kojem je jeziku napravljen nacrt? Zadaci REKOM-a, jest stvarno obiman. Ne znam da li će se uspjeti ispuniti za ovo vrijeme. Vidjet ćemo, živi bili pa vidjeli. Gospođa Nataša Kandić kaže povjerenje, povjerenje. Samo istinom ćemo mi povjerenje dobit, samo istinom. Gledati se u lice i reći imenom prezimenom i onda nećemo imat problema. Sve ćemo rješit probleme i neće bit ni sa mnom ni sa bilo kim nikakav problem. Član 12., prvo da pitam da li se ovdje raspravlja o cijelom nacrtu ili samo o ova dva člana koja ste vi rekli.

Nataša Kandić: Samo o ova dva člana.

Alija Hodžić: Odlično, onda ne mogu ništa dalje. Što se tiče Udruženja ubijene djece opkoljenog Sarajeva od '92. do '95. godine, sama pojava i pojam dijete. Dijete je bit, srž svake države u cijelom svijetu. Ne samo u Bosni i Hercegovini, i Srbiji, u Hrvatskoj i u bilo kojoj drugoj državi. Oni su nasljednici svega što mi ostavljamo. Izgubiti jedno takvo blago, ja mislim da je presedan nad presedanima. U samom Sarajevu, mnogi su čitali 1.674 ubijena djeteta. Pola ubijene djece je nažalost ubijeno kad nije bilo uopšte oružanih sukoba, bilo je primirje, nije bilo pucnjave. A druga polovina je ubijena iz snajperskog oružja, što znači ciljano i smišljeno uništavanje populacije. Mi 28. septembra imamo promociju monografije ubijene djece opkoljenog Sarajeva koja je završena i izašla i otišla je u Hag. Jedan primjerak dali smo gospodinu Bramercu i jedan primjerak se nalazi u Hagu. Šta reći dalje o žrtvama? Sve žrtve su žrtve. Ja neću govoriti o imenima, prezimenima,

nacionalnosti, vjeri i ostalo. To je po meni suvišno. Svi smo mi ljudi. Svi mi treba da govorimo istinu i da se ne stidimo i da ne kažemo - nije to moj narod uradio. Ne, nažalost to je uradio moj narod i moj narod neka odgovara, ali ne svi, nego imenom i prezimenom. I tako ćemo mi stvoriti povjerenje u regiji i bićemo, nadam se, kao što smo nekad bili slobodni spavati na Romaniji, u Hrvatskoj, u Srbiji, na Kosovu ili bilo gdje i hodati slobodno svugdje. Međutim, dok se ovo ne desi, toga neće biti. Težak je put do ovoga, težak, ali ću ponoviti, istina je ta koja će izaći na vidjelo i koja će valjda preovladati u glavama ovoga svijeta, naroda, pa će reći - pa jeste, ne mogu mirno spavati, moram ipak reći da se i to desilo. Koliko će naići na odziv da naši moćnici, političari i ostali da kažu - stvarno nama REKOM treba. Oni ne trebaju govoriti samo u svoje ime i pristati jednostavno onako. Treba nam REKOM, mi ćemo raditi i mi ćemo vama obezbjediti ljude. Mene vrijeđa činjenica jedna ovdje u ovome statutu gdje kažu da ljudi u REKOM-u moraju biti visoko školsko obrazovani. Šta to znači? Po meni lično, znači da je ostali svijet lud, glup, da ne zna ništa. Ovdje su po meni pravi zastupnici - udruženja, ljudi koji imaju podatke. Njih treba angažovati više, a ne ljude iz vlasti. Ja se nadam da će REKOM uspjeti. Da se ne nadam, ne bih ni bio ovdje. Gajim nadu da ćemo sve uspješno jednog dana završiti. Ne tako brzo, ali mislim da će se završiti i mislim da će na ovim prostorima ipak zavladati sloga, mir, povjerenje i tolerancija. Hvala lijepo.

Dragan Pjevač: Hvala vam najljepša. Još jednom saosećanje i hvala vam na doprinosu i diskusiji.

Lush Krasniqi: Krenuo sam od osjećaja da ću naći članove porodica žrtava koji nose sa sobom veliku bol. Sve dok ne dolazimo na ove sastanke sa stavom jednakosti, biće teško da radimo na ovako delikatnom problemu. Što se tiče istorije ličnih stradanja, svako od nas može napisati roman i ne bi se znalo koji je tragičniji od drugog. Samo u saosećanju sa drugim možemo i vlastitu bol olakšati, a ne optuživati jedan drugog, jer ovdje nismo da se optužujemo. Mi smo svi žrtve. Ovdje smo da mi svi skupa, zajedno optužimo one koji su nas doveli u ovo stanje u svim oblastima, psihijatrijskoj, psihološkoj, moralnoj. Tačno je da se politika igra nama već 20 godina. Politika je jedna zarazna bolest, prelazna koja uništava svojim virusom humana ljudska osjećanja. Već 11 godina niko nije izdržavao moju porodicu, ja sam sam svojim znojem, isto kao i svako od vas. Tako da ne bih da se oslanjamo previše na lidere, na vlade, i da se ne oslanjamo previše i stranke, partije. Ovdje smo mi da stvorimo našu pod navodnicima 'stranku, partiju,' pod navodnike 'da bismo otklonili smetnju onih koji nam svjesno smetaju na ovom putu.' Vjerujem da smo svi ovdje žrtve, da među nama nema onih koji su tvorci zločina, niti vjerujem da bi organizatori ikada pozvali nekog ko ne pripada ovdje. Takođe, ne vjerujem da će za nas posao uraditi vlasti i političari. Oni su zainteresovani da ovakve inicijative ne uspiju. Mi smo jedna vrsta opozicije koja se bori protiv onih koji skrivaju istinu. S obzirom da znamo dnevni red ovog sastanka, vjerujem da se moramo držati dnevnog reda, a ukoliko se pojavi pitanje van dnevnog reda, a smatramo da je bitno, vjerujem da nam organizatori mogu obezbjediti drugi sastanak gdje možemo razgovarati o tome. Čitajući nacrt vidio sam član 1. koji nisam baš najbolje razumio, možda i zbog prevoda. Ovdje se spominje i godina 2004., mislim da se ljudska prava gaze i danas, međutim 2004. godine nije bilo rata na prostoru bivše Jugoslavije, dakle ovo su samo moje opaske. Možda ću se i kasnije javiti ukoliko uočim nešto što mislim da zavređuje riječ.

Nataša Kandić: Lush Krasniqi je pomenuo nešto što je dobro i treba imati u vidu. Rekao je 2004. godine nije bilo rata, ali ne zaboravite da REKOM je komisija koja treba da se bavi utvrđivanjem činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava, što znači da se vodilo računa o tome da je i posle prestanka oružanih sukoba bilo teških krivičnih dela koja se zbog

prestanka oružanih sukoba ne mogu nazvati ratnim zločinima, ali moraju da budu u nadležnosti REKOM-a. Pa se u tom smislu misli da se moraju izdvojiti oni slučajevi koji direktno pokazuju da su u vezi sa oružanim sukobima. To bi trebao da bude specijalni zadatak REKOM-a, da izdvoji te slučajeve, da ih istraži i da ih sa argumentima dokumentuje. Bilo je onih koji su rekli - martovsko nasilje na Kosovu mora da bude deo u nadležnosti REKOM-a. Pazite, oružani sukobi na Kosovu u pravnom smislu se završavaju dolaskom međunarodnih snaga, ali posle toga se događaju otmice, nestanci i to u vezi sa oružanim sukobima. Znači, vrlo je lako to i u pravnom smislu braniti zato što je to stanje koje nastaje i traje upravo zbog oružanih sukoba. Bilo je na Kosovu otmica sa kojima članovi porodica neće da se pomire. Nisu to klasična krivična dela koja su nastala kao rezultat razbojništva, pljačke, ne; to su događaji koji imaju jasnu konotaciju da su u vezi sa oružanim sukobom. Nestanak povratničke porodice u Klini/Klinë ne može biti objektivno rezultat razbojničkog akta, nego ima veze upravo sa mandatom REKOM-a. Udruženja iz Hrvatske su vrlo često ukazivala da rat u kolokvijalnom smislu ne počinje 1. Januara 1991., da su se i '90. godine događali incidenti koji ne mogu biti kvalifikovani kao ratni zločini, ali da spadaju u teške povrede ljudskih prava i da to takođe treba biti u mandatu REKOM-a. Tako da o svemu tome treba da vodimo računa, da niko ne bude zaboravljen. Niko ko je nastradao, ubijen ili nestao upravo u vezi sa istim razlozima zbog kojih su i činjeni zločini u ratu. Tako da imamo jednak pristup tome šta je važno i da ne pravimo greške zbog kojih ćemo se jednog dana kajati ili će nam deca zamerati. Znači, moramo da imamo jednak pristup prema žrtvama i da vodimo računa šta je ratni zločin, ali isto tako da postoje teška kršenja ljudskih prava koja ne smemo zaboraviti.

Dragan Pjevač: Hvala lijepo gospodinu Krasniqiju. Ja mislim da je on govorio najviše o cilju 3, o nepravdi nanetoj žrtvama, obnovi njihovog dostojanstva i suošćenju. Baš je to ono što u Srbiji nedostaje. Ja imam takav osećaj kad su žrtve Albanci i mislim da danas treba to prepoznati i za sve žrtve da imamo saosećanje. Nastupi Albanaca sa Kosova, predstavnika udruženja Albanaca sa Kosova, uvijek su vrlo skromni, vrlo određeni i imaju uvijek sluha za sve žrtve. Ja sam takav dojam stekao učestvujući na deset konsultacija. Ja vas molim da se dalje javljate slobodno. Otprilike za pet minuta se može sve reći.

Verica Tomanović: Ja pozdravljam govor gospodina Krasniqija u mnogim stvarima. Gospodine Krasniqi, ja se vama lično obraćam. Međutim, poslednji deo govora nije bio u skladu sa prethodnim delom koji ste veoma lepo izrekli. Čini mi se da i vi sami znate da je oko 90% lica kidnapovano i nestalo na Kosovu i Metohiji kada je potpisana Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i da je nakon toga došlo do egzodusa srpskog naroda, do masovnih kidnapovanja, nestanaka i ubistava. I zbog toga pozdravljam i inicijativu gospođe Kandić da se sve žrtve moraju podjednako tretirati i da nema vremenskog ograničenja za zločine koji su nastali pre, za vreme i posle ratnih sukoba.

Dragan Pjevač: Hvala vam lijepo. Gospodin Krasniqi hoće da pojasni.

Ljuš Krasnići: Replika, naravno ukoliko nisam shvaćen baš najjasnije. Nisam ja spomenuo godinu 2000. i 2001., nisam rekao da nije došlo do gaženja ljudskih prava. Samo sam se pitao zbog čega mandat REKOM-a uključuje i 2004. godinu. To je sve.

Nataša Kandić: U nacrtu ne stoji 2004. nego stoji 2001. godina, ali na ovaj nacrt su reagovali učesnici, mnogi iz Hrvatske, ali takođe iz Srbije. Iz Hrvatske, samo da ponovim, oni su smatrali da

nije dobro da se pođe od 1. januara 1991. godine. Oni su smatrali da treba krenuti od 1. januara 1990. godine, ali tad nije bio oružani sukob. Ubistva nemaju kvalifikaciju ratnog zločina, ali isto tako žrtve i članovi udruženja porodica kidnapovanih sa Kosova su smatrali da treba da bude uključeno i ono što se događa i posle mirovnih sporazuma. Naravno, u martu 2004. godine stradali su i Albanci i Srbi. To ne treba da bude zaboravljeno, to ne može da bude. Oni predlažu da ti određeni slučajevi treba da budu u okviru mandata kao što je na primer martovsko nasilje, ubistva povratnika, što je jasno zbog čega su izvršena. Kao što je Staro Gacko. Ono nije u vreme rata, nego je to stradanje porodice u vezi sa ratom i o tome se mora voditi računa. Znači, svi predlozi se vraćaju radnoj grupi i oni moraju konsultovati, slušati i uvažiti ono što se čuje u raspravama. Sve argumente moraju da vagaju i moraju da naprave obrazloženje za svaku odredbu, za svaki član u nacrtu.

Dragan Pjevač: Hvala lijepo. Ko želi dalje?

Munira Subašić: Dolazim iz udruženja Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe. Nisam član REKOM-a, ne znam, možda ću i biti, još nismo pristupili. Uglavnom, pratimo rad REKOM-a. Imam pitanja koja bih htjela da uputim predsjedništvu, da vidim šta se na tome radi. A prije nego što to budem pitala, kazaću da postoji Institut za traženje nestalih Bosne i Hercegovine i ima Savjetodavna radna grupa. Ja sam sad predsjedavajuća i da kažem da se radi baza podataka Bosanaca i Hercegovaca sa područja Bosne i Hercegovine i već je ona pri kraju. Što je mislim najvažnije; da se uradi baza podataka na svim prostorima bivše Jugoslavije, da ljudi više ne mogu govoriti o brojkama, nego o imenima i prezimenima. Moji nestali nisu brojke. Imali su svoje ime, imali su svoje prezime, matični broj. Mislim da ćemo tim izbjeći ono što pokušavaju mnogi da kažu nestalo toliko, nestalo toliko ili otprilike toliko. Znači, da vas samo obavjestim da Institut za traženje nestalih Bosne i Hercegovine za kratko vrijeme će imati bazu podataka svih ubijenih Bosanaca i Hercegovaca sa područja Bosne i Hercegovine i to je jedno. Drugo pitanje, pitala bih prvo Natašu, pa onda i sve druge, zaštita žrtava i svjedoka. Kako, na koji način to mislite raditi u REKOM-u? Da li da dajete moralnu podršku ili pravnu podršku? Pošto sam ja bila svjedok više puta i na sudovima i mislim biću opet, ako bog da, ako me budu pozvali, jer sam i sam živi svjedok svega onoga što se desilo u Srebrenici. Treće, Zakon o nestalim osobama u Bosni i Hercegovini je jedini zakon o nestalim licima u svijetu., on je donesen 2002. godine i u Americi se dobila i nagrada za taj zakon, ali nažalost još nije počeo da se primenjuje. U zakonu će se naći sve porodice, ne kažem žrtve, nego porodice će se naći u zakonu. Znači, i vojnik i civil i ubijen i onaj koji je došao da ubija. Da li može nešto REKOM da traži od Ministarstva za ljudska prava, Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine i mnogih drugih da bi zakon počeo da funkcioniše? Svaki ubijen čovjek ne može biti žrtva. Nećemo kazati nestao, ubijen i on je žrtva. To se ne slažem nikad. Znači, REKOM bi trebalo da kaže čovjek koji je otišao iz svog grada, otišao u drugi grad, nosio pušku, bio ubijen, ne može on biti žrtva. **Žrtve su civili koji nisu imali pušku, koji nisu bili naoružani i mislim da bi trebalo REKOM u svom izveštaju, u strategiji da stavi dvije stvari - žrtve i borci, jer borci ne mogu biti žrtve. Oni su imali pušku, išli su, jesu stradali, to je drugo.** A svako dijete, svaki čovjek, svaka žena koja je ubijena nije imala pravo da se brani, silom odvedena, to je za mene žrtva. Ja tako kad budem vidjela da bude bilo u strategiji, ja ću kao predsjednica udruženja Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa prva se priključiti i dati podršku. A i dajem i onako podršku - neka REKOM radi, sa ili bez Udruženja majki enklava Srebrenice i Žepe. Evo, organizovana je još jedna komisija koja istražuje isto ili slično. To se država Bosna i Hercegovina sjetila poslije 15 godina, to je UNDP, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, ministarstvo pravde i mnogi drugi koji stvarno rade. Neka rade; i Tito je više puta, pokoj

mu duši, organizovao komisije, organizovao sve pa nekad je uspio, nekad nije ni uspio. Ali ja želim stvarno da REKOM uspije.

Nataša Kandić: Munira je postavila jako teško pitanje koje kad se pažljivo pogleda nacrt statute, vidi se da je to bilo komplikovano i za radnu grupu. Munira kaže da REKOM treba da utvrdi žrtve ratnih zločina i da utvrdi popis boraca. U nacrtu stoji da je zadatak REKOM-a da utvrdi popis civila i boraca. Zašto je radna grupa tako stavila? Zato što je za svaku državu, za svako društvo vrlo važno da vidi koji je broj civila stradao, koji je broj boraca, vojnika stradao. Oni nisu stavili utvrđivanje imenom i prezimenom žrtava ratnih zločina zato što su mislili da će to biti preteško za komisiju, da će morati da pođe od sudskih presuda. Zato što se sudskom presudom utvrđuje ko je žrtva ratnog zločina, zato što postoje brojne situacije u kojima mogu samo najveći pravni eksperti da utvrde kad je granata pala na jedno mestu, a tu je bilo vojnog vozila, kako će to da se tumači. Oni su izabrali ono što je primerenije, lakše da uradi komisija, a to je da uradi popis civila. Civil je uvek žrtva, a žrtve, kad su u pitanju borci, za njih možemo kolokvijalno da kažemo da su žrtve rata, ali oni nisu žrtve ratnih zločina. Oni su kao što ti Munira kažeš, stradao je sa puškom, to je njegov zadatak, to je druga pozicija, drugo je nešto što je majci bol jednak. Što se tiče baze podataka koju Munira pominje, to jeste veoma važno i REKOM neće praviti nikakve nove baze podataka ako nešto već postoji. REKOM računa da može zbog regionalnog karaktera da dođe do podataka o masovnim grobnicama do kojih se do sada nije došlo. Vi svi znate da imamo još uvek 13.000, 14.000 nestalih i da se taj broj jako sporo smanjuje. Računa se da će komisija zbog svog regionalnog karaktera prirodno uticati na ljude da daju podatke, da se broj smanji značajno za nekoliko hiljada. Inače, REKOM ne može da zameni državne komisije, niti će se baviti ekshumacijama. Prosto to nije zadatak. Računamo da REKOM može da dođe do više podataka. REKOM će da saraduje sa institutom, sa svim državnim komisijama, da mu pomaže svojim podacima, i tu mora da bude odnos saradnje. Što se tiče zakona, ja mislim da u ovom trenutku mi ne možemo da računamo da REKOM još uvek ne postoji. Mi smo svi koalicija. Vodimo regionalnu debatu. Mi u ovom trenutku teško da možemo da utičemo da se donese jedan zakon, ali kada REKOM bude osnovan on će imati snagu zato što će države stajati iza njega. Ne mi, udruženja, nevladine organizacije; države će dati njemu moć, e onda može da utiče. Ja mislim da sam na sve odgovorila.

Munira Subašić: Nataša, nisi ti mene razumjela. Zakon o nestalim osobama u Bosni i Hercegovini već postoji i on je prošao, ali ne funkcioniše. Ja sam mislila da mi sa ove konferencije imamo jedan zaključak da su porodice izrazile svoje negiranje ili svoj zahtjev da se pošalje institucijama koje su zakon donijele, da zakon počne da se primenjuje. Znači, nećemo mi donositi ponovo taj zakon, zakon postoji. Samo da pošaljemo mi, ako hoćete, jednu zajedničku poruku da zakon počne da se primenjuje.

Dragislav Miljanović: Udruženja ratnih vojnih invalida. Čuo sam teške reči od gospođe i mislim da li da sad izađem ili da još ostanem. Vidite, među nama ovdje koji sjedimo ima Srba iz Republike Srpske, gospođa spominje Hercegovce i Bosance. Ja nisam ni Bosanac ni Hercegovac. Ja sam Srbin iz Hercegovine i pitamo se zašto nema nevladinih organizacija i udruženja iz Republike Srpske? Ovakve riječi i diskusije dovode do toga da nevladine organizacije iz Republike Srpske ne učestvuju u REKOM-u, zato ga osuđuju, ali evo poslednjim riječima dođosmo do istine koja je prvi put rečena iz usta gospođe Kandić i iz usta gospođe koja predstavlja enklavu Srebrenica i Žepa, a to je da razdvojimo ljude koji su nosili pušku i ljude koji su ubijeni bez puške. Šta ćemo za Srebrenicu? Znači, 8.000 navodno poginulo je u Srebrenici. Šta ćemo sa njima? Gubi se odmah cifra od 8.000

civila. Mnogi ljudi su izginuli s puškom prema Tuzli, znači izlazeći iz Srebrenice prema Tuzli. Šta ćemo sa njima? Istina je znači tu, ali treba je mukotrpno i dostojanstveno dočekati. Prije dvije večeri mogli ste vidjeti na televiziji Republike Srpske BN, šta se desilo na Crnom Vrh u baš pri prolazu enklave i *Putu slobode*, kako to Srebreničani nazivaju. Tu su izginule i srpske žrtve, zapaljen konvoj kamiona, autobusa, luksuznih vozila. Mi smo smogli snage da postavimo spomenik; i bio je znate koliko? Pet dana, i ploča je srušena. Je li mi možemo tražiti pomirenje na takav način? A sad vas molim kad budete išli prema Srebrenici, prema Kamenici i svim mjesnim zajednicama gdje žive povratnici Bošnjaci u Zvorniku, vidite koliko ima spomen obilježja. Je li ikad i jedno pipnuto? Kako je meni sveto moje obilježje, tako je meni sveto i tuđe. To je spomen-obilježje, ono ne govori, ono ne radi ništa. Ono samo daje sliku zbivanja u prošlosti ili šta je se dešavalo. Prema tomem, ja poručujem svima vama koji su od djela Birča, da svojim komšijama, sugrađanima sugerišemo da ne diraju sveta mjesta gdje smo mi stanovnici ili građani Bosne i Hercegovine ginuli i tukli se između sebe, sva tri naroda, pa i među nama i nacionalne manjine koje danas nemaju čak ni pravo da budu birani i da se biraju. Hvala.

Nataša Kandić: Ne treba nam takav ton. Ovo nije skup nevladinih organizacija. Ovo su konsultacije, rasprava udruženja žrtava i porodica, prema tome ovde nema uopšte nevladinih organizacija, niti su one pozvane. Postoje druge konsultacije na kojima one učestvuju. Ja hoću samo da molim sve da ostavimo ljutnju, da ostavimo nezadovoljstvo, da pokušamo u ime naše zajedničke misije da se utvrde činjenice o svim zločinima, da jednog dana budu obeležena sva mesta zločina, da pokušamo da uradimo nešto, a ne da ispoljavamo ljutnju, bes. Nije ovo mesto za to. Ovde svi koji su došli, ja duboko verujem da su došli da pomognu. Nije nekome lako da dođe, putuje ne znam koliko vremena za jedan dan. Prema tome, postoji jedna energija, dobra volja i dajte da na tome zasnivamo i ovu raspravu i nema razloga niti da govorimo - Ja ću da izađem, ovaj će da izađe, ovde smo svi dobrom voljom zato što je ovo jedna koalicija na dobroj volji, na verovanju da možemo i na taj način da utvrdimo činjenice o svim žrtvama i da doprinesemo da se stvori klima saosećanja. Ostavimo se mi političkog tona. Mi nismo političari, niko nas ne bira. Mi ovde svoj legitimitet stičemo na osnovu onoga što govorimo, na osnovu argumenata koje iznosimo. Ako predemo na nivo političkih stavova, onda potpuno gubimo svi, tako da vas molim. Držimo se onoga što mi možemo, što je naš zajednički interes. Složili smo se da nam je svima zajednički interes da se utvrde činjenice što se desilo i to je ono što nas povezuje, a izbori, političke partije je potpuno nešto drugo. Nama je jako stalo da političke partije podrže stvaranje komisije. Ali niti smo članovi, niti je ovo zasedanje bilo kakve političke partije, nego je skup ljudi koji hoće da pomognu da dođe do osnivanja komisije i koji veruju da je najvažnije utvrditi činjenice o svim žrtvama.

Dragan Pjevač: Samo dve reči ja da kažem. Mislim da je možda došlo do malog nerazumevanja. Ja ne vjerujem da ovde postoji neko ko je došao, a da ne uvažava tuđu žrtvu, i srpsku i muslimansku i hrvatsku i albansku i sve ostale koji su stradali. Prema tome, ako se nešto desilo i u propustu i organizatora da nije pozvao nekoga ili neko nije hteo doći, a takvih je možda i više, onda to ne treba odmah uzimati za zlo i sumnjati da neko ima loše namere. Ja sam ovde i sedim ovde samo zato što smatram da organizator ima dobre namere. Ako je bilo propusta, pa tu smo da ih ispravimo.

Marinko Đurić: Udruženje kidnapovanih i nestalih sa Kosova i Metohije. Hteo bih prvo da se obratim gospodinu Grabovici i ja se izvinjavam ako sam pogrešio, gospodin Fikret Grabovica, Alija Hodžić, mislio sam na vas i da vam izrazim svoje saosećanje za stradale i za mnogu decu koja su nastradala u Sarajevu. Iako sam iz Srbije, znajte da svi mi mislimo o deci kao što ste vi rekli - da su

ona vrednost čitavog čovečanstva. Cilj koalicije je da se utvrdi činjenica i istina, da od toga polazimo i to je razlog, što sam i ja, a i udruženje kome pripadam pristupilo REKOM-u. Osnovna ideja je, što je i Nataša sada ponovila, utvrđivanje činjenica. Čini mi se da to ne može da smeta ni gospođi Muniri, ni bilo kome, ni našim kolegama iz Republike Srpske. Utvrđivanje činjenice će samo dovesti do pomirenja i to je osnovna ideja koja nas okuplja. Tako da ja bih isto zamolio da možda sa manje strasti pridemo tome. U isto vreme želim da kažem i to da bi Nataša trebalo da nam kaže da je konačan cilj da u narednoj godini krene šira podrška za prikupljanje milion potpisa. Naravno, do toga je jako teško doći ukoliko ne vidimo svi zajednički interes, a to je prvo utvrđivanje činjenica, a onda pomirenje, da u budućnosti ne bi dolazilo do konflikata koji su bili. Hvala, izvinite, bio sam malo opširan, ali želja mi je samo da kažem da se malo stišaju strasti i da ne reagujemo na taj način što ćemo napuštati skup. Hvala.

Murat Tahirović: I u REKOM-u je zacrtano i mislim da je to opšte poznata stvar, da presude koje su donesene od strane sudova moramo prihvatiti, pa tako i za Srebrenicu, koja govori o broju žrtava koje su nažalost tamo stradale. Tu se ne mogu složiti sa gospodinom, međutim ima stvari s kojima se ja zaista slažem sa gospodinom, a to su rušenja spomen-obilježja koja se postavljaju na prostoru BiH i to je činjenica. Kako jedne, tako i druge i treće nacionalnosti, nažalost to je postala praksa. Da li su oni naručeni od strane politike ili su to vandali samostalno uradili, ali mi doista imamo iskustvo da na prostoru BiH, kada se postavi spomen-obilježje, vrlo brzo bude uklonjeno. I ono što čime želim upoznati skup, a ne da bilo koga vrijeđam, jeste da postoji i provokacija od strane vlasti. Mi smo recimo u logoru Trnopolje postavili spomen-ploču 2002. Godine, da bi ona bila uklonjena od strane vlasti, a 2003. postavljen je spomenik palim borcima Republike Srpske, a logor Trnopolja je od strane tribunala proglašen za jedan od najzloglasnijih logora na području bivše Jugoslavije. Tako da postoji provokacija i od strane pojedinaca i od strane vlasti, ali mislim da mi moramo naći zajednički jezik, da nećemo provocirati druge, pogotovo ne žrtve 'sa druge strane', pod navodnicima, zbog toga što smatramo da su naše žrtve omalovažene. Svaka žrtva, sama u sebi smatra da je omalovažena. Od samog početka kad je doživjela to što je doživjela, pogotovo porodice čija su djeca ubijena, pa nemojte pogrešno ni razumjeti čovjeka koji predstavlja hiljadu i nešto djece iz Sarajeva. Pokušajte razmisliti. Da je vaše dijete ubijeno, koje je maltene tek rođeno i trebalo da krene u život i vi ga više nemate. Znači, treba malo ipak pokušati povući kočnicu kad je to u pitanju i trebamo razumjeti majku koja je izgubila dijete, a mi smo nekada kao očevi malo kruti u tome, ali majke su privržene djeci i nemojte puno zamjerati majkama kada govore, jer one govore nekada i emotivno, ali zaista i sa činjenicama, jer izgubiti dijete je nešto najvrednije što se može izgubiti na ovome svijetu. U posljednje vrijeme pogotovo, da li je to izborna ili predizborna trka ili ne, često dolazi baš sa prostora Republike Srpske omalovažavanje broja žrtava na prostoru Srebrenice, iako je to činjenično utvrđeno, iako cijela planeta zna šta se dešavalo u Srebrenici, a na kraju krajeva, i ako dođe do toga da se utvrdi, kao što gospodin reče da se radi o vojnicima, neka se utvrdi. Ali nemojmo da mi prejudiciramo nešto što je već sud presudio, što je već dokazano u postupcima, kako u tribunalu, tako i na sudovima u Bosni i Hercegovini.

Amir Kulaglić: Dame i gospodo, mnoge od vas znam i radostan sam što neke ljude ponovo posle dugo vremena vidim na ovakvim skupovima. Za one koji ne znaju, ja sam jedan od onih koji je preživio tragediju Srebrenice, ali i golgotu Srebreničana od Srebrenice do Tuzle. Izgubio sam sve muške članove svoje porodice, prognan sam, vratio se i najčešće živim u Srebrenici. Još uvijek nisam našao mnoge muške članove moje porodice, tako da dozvolite mi da anaprijed izrazim svoju duboku sućut i saosećanje sa svim onima koji su prognani, koji ne mogu da se vrate svojoj kući,

svima onima koji su izgubili svoje članove najbliže familije, a nisu još uvijek uspjeli da dođu do posmrtnih ostataka i svima onima koji su preživjeli druge oblike torture, a nisu dobili satisfakciju, da li kroz sistem, da li kroz suosjećanje ljudi koji su najodgovorniji za njihovo stradanje. Hoću samo da nekoliko stvari kažem. Ovdje često pričamo o trajnom zadatku uspostavljanja povjerenja. To je jedan od ciljeva kojem bi REKOM trebao doprinijeti. Međutim, povjerenje znači da trenutno vlada nepovjerenje među ljudima, građanima i narodima unutar jedne države, ali i između država. Moram reći da su ponovo danas žrtve potvrdile moje mišljenje da im treba ovakav vid konsultacija bez obzira što se možda ponekad i ne razumijemo, ali pokazali smo da samo zajedničkim radom možemo doći do zajedničkih stavova, koji mogu pomoći u rješavanju naših zajedničkih problema. Uspostavljanje povjerenja, na nivou jedne države ili na nivou regije, je jedan dugotrajan proces koji moraju proizvoditi bitne stvari. To je istina. Međutim, istina u Bosni i Hercegovini ima vrlo širok pojam i koristi se uglavnom u dnevno-političke svrhe, jer u Bosni i Hercegovini imamo tri istine: muslimansku, srpsku i hrvatsku, ali REKOM upravo mora doprinijeti da kroz nepristrasno i objektivno utvrđivanje činjenica dovede do razumjevanja da postoji samo jedna istina, ali tumačenja su različita. Znači, treba nam objektivni zapis o tome šta se desilo i REKOM je to postavio kao zadatak i to je ono što je bitno napomenuti u prvom redu. Jedino objektivni zapis napravljen od stručne komisije koje sačinjavaju moralni, kredibilni ljudi može dovesti do našeg zajedničkog stava o tome šta nam se desilo i na taj način doprinijeti uspostavljanju povjerenja. Druga bitna stvar koja mora prethoditi povjerenju jeste pravda. To što se mi borimo za uspostavljanje povjerenja ne znači da ne tražimo pravdu za žrtve. Žrtve moraju dobiti satisfakciju, prije svega kroz ime i prezime, kroz personifikaciju, jer žrtve nisu statistički brojevi. To su osobe koje su imale i svoj identitet i svoj život. Mi bismo napravili najveću grešku ako bi ih sveli samo na ime i prezime i matični broj. Tako da dobro je što je REKOM stavio u prioritet sačinjavanje baze podataka o svim poginulim i nestalim, ali gospodo, ovdje žrtvu moramo razumjeti u mnogo širem kontekstu, jer nisu žrtve samo oni koji su izgubili život. Ako uzmete bilo koju međunarodnu definiciju žrtve vidjećete da je zločin mnogo širi od ubistva, jer je to upravo sofisticiran proces. Pa tako imamo žrtve torture u koje spadaju žrtve seksualnog nasilja, silovanja, fizičkog i psihičkog maltretiranja, prisilnog zatvaranja itd. Drugo, imamo kategorizaciju na poginule vojnike i imamo civilne žrtve. Dalje, imamo nestale osobe. Mislim da bi REKOM napravio strašnu grešku ako njegov izvještaj kojim se završava njegov rad ne bi imao uvod, a u uvodu je jasno navedena terminologija ili pojmovnik šta REKOM podrazumijeva pod pojmom žrtva u najširem smislu riječi. Mi smo članom 22. rekli koja ćemo nedjela i zločine istraživati, ali u skladu s tim moramo klasificirati žrtvu. Ako bi se samo sveli na civilne i vojne žrtve ili samo na ubijene i nestale čini mi se da bi napravili jednu strašnu nepravdu prema jednoj velikoj skupini ljudi koji su doživjeli druge oblike kršenja njihovih prava, a to su silovanja, prisilna zatvaranja, psihička i fizička maltretiranja itd. Bio bih sretan ako bi u izvještaju prvi dio, prvi segment tog izvještaja bio pojmovnik šta REKOM podrazumijeva pod pojmom žrtva i kako i na koji način će pristupiti utvrđivanju činjenica vezanih za određene zločine i kršenja ljudskih prava. Gospođa Munira je rekla jednu dobru stvar, to je da u Bosni i Hercegovini već tri godine postoji Zakon o nestalima, ali da nije našao svoju primjenu. Podržavam ovo da mi možemo sa ovakvih i sličnih skupova uputiti jasnu poruku da tražimo od vlasti da počne implementacija zakona, ali ono što možda gubimo iz vida je da će REKOM svoj rad završiti izvještajem, gdje poslednji dio izvještaja moraju biti preporuke. A znači vrlo bitno je da u tim preporukama budu navedeni zakoni koji su već doneseni na nivou regije bivše SFRJ, ali i razrađeni konkretni mehanizmi kako da se ti zakoni počnu implementirati. Koalicija bi mogla da ima vrlo bitnu ulogu monitora provođenja ili ne provođenja zakona koji su doneseni. Ja tu vidim jednu praktičnu korist od koalicije koja, na moje veliko zadovoljstvo, neće prestati sa radom onog momenta kada predamo statut vlastima. I ovdje su

spomenute presude. Gospodo, ja nisam shvatio da će REKOM vršiti reviziju presuda, ali rekli smo više puta da REKOM jeste istražno tijelo koje će sprovoditi multidisciplinarne istrage. I bilo bi izuzetno dobro ako bi se kroz istrage došlo do novih činjenica koje bi mogle doprinijeti rasvetljavanju nedjela ili zločina koji su se u određenom mjestu desili, a to jeste satisfakcija za žrtve, to jeste vraćanje dostojanstva, ali molim vas, i jeste dokaz da je REKOM ozbiljno, kredibilno tijelo koje utvrđivanjem činjenica doprinosi rasvetljavanju istine, a time doprinosi pravdi za žrtve. Nikada se neće doći do konačne istine ako ne bude regionalnog projekta utvrđivanja činjenica, kao što je REKOM. Zašto? Veliki broj građana Bosne i Hercegovine su izgubili živote i izvan Bosne i Hercegovine i mnoge su paravojne i vojne formacije iz okruženja učestvovali u zločinima u Bosni i Hercegovini. Ako se te arhive i te činjenice ne utvrde, nećemo doći do istine šta se stvarno dogodilo. Tako da mislim da je dobro da nastavimo sa praksom konsultacija, bez obzira što se ponekad možda i ne razumijemo, ali cilj je zajednički. Posle REKOM-a, morali bi preporukama garantirati neponavljanje onoga što se desilo, a to su strašni zločini i druga kršenja ljudskih prava. Znači, dajemo svoj doprinos da ono što se nama desilo, da nakon izvještaja i realizacije i preporuka REKOM-a ne ponovi se ni nama, ali ni našoj djeci.

Dragan Pjevač: Hvala Amire i hvala na tolerantnom tonu kojim je nastavljeno, jer ipak zbog žrtava i onih kojih nema, dužni smo da imamo takav ton.

Marija Lovrić: Ja bih se htjela osvrnuti na politiku konkretno u Hrvatskoj, u stvari u Osječko-baranjskoj županiji i gradu Osijeku. Ja mislim da svi ovdje prisutni znamo da je donešena pravomoćna presuda u Republici Hrvatskoj za ratne zločine koji su se desili u Osijeku. Između ostalih i moj muž je jedna od žrtava tog ratnog zločina. Sada vodeći ljudi u gradu Osijeku i u Osječko-baranjskoj županiji javno, u svim glasilima, u svim medijima pričaju da oni ne prihvaćaju i ne priznaju pravomoćnu presudu za ratne zločine koji su se dogodili u Osijeku. Kako REKOM može tu pomoći, da se presuda koja je pravomoćno donešena prizna i u mom gradu tamo gdje je zločin počinjen? Ja sam Hrvatica i time se ponosim. Moj muž je bio Srbin i time se ponosim, a isto tako obožavam moju prijateljicu Emiru koja živi ovdje na Dobrinji i koja je cijeli rat u Bosni bila kod mene u Osijeku. Ja ne pravim razliku između ljudi. Meni je čovjek, čovjek. Mi se moramo osvrnuti i na političare koji nam vode društvo i koji nama manipuliraju. Ja samo čekam ponedjeljak da vidim šta će se desiti u Bosni i Hercegovini sa određenom presudom, za određenog gospodina.

Milorad Trifunović: Koordinator sam Udruženja porodica kidnapovanih i nestalih sa Kosova i Metohije. Nekoliko puta do sada sam učestvovao na konsultacijama i moram priznati da iz dana u dan, na svakom sledećem sastanku nacrt statuta mi se sve više dopada i čini mi se da će imati rezultata. Ali nadovezao bih se na diskusiju gospodina Amira i gospođe koja je malopre govorila. Interesuje me, video sam na RTS-u da je predsednik Tadić, predsednik Srbije primio delegaciju REKOM-a i rečeno je da je dao punu podršku naporima za osnivanje REKOM. Pa bih samo postavio pitanje. Da li sve vlade u okruženju imaju isto mišljenje? Da li ste bili kod njih na konsultacijama ili da li vam daju podršku u vašim naporima? Jer ako vlade ne podrže vaše i naše napore, imaćemo vrlo malo uspeha.

Nataša Kandić: Gospodine Trifunoviću, hvala vam na pitanju. Sad kad smo se konsultovali, bilo je jasno da je trebalo danas da počnemo s tim. Da kažemo šta se događalo poslednjih dve-tri nedelje i hajde pre pauze da kažemo ono što je naš ozbiljan propust. Počeli smo da dobijamo političku podršku i to jeste vrlo važno. Prva podrška nije politička podrška, ali je veoma važna podrška došla

od religijskih zajednica. Imali smo u Srbiji, u Beogradu odlične konsultacije sa verskim zajednicama. Oni su svi podržali Inicijativu za osnivanje REKOM. Pre toga su bile u Hrvatskoj dobre konsultacije. Onda 3. jula imali smo na Kosovu konsultacije, gde je glavna vest u medijima bila da u sve verske zajednice podržale Inicijativu za REKOM. To nas je puno ohrabrilo, a posle toga je parlament Crne Gore doneo svoj zaključak da oni podržavaju osnivanje REKOM i da će institucionalno učiniti sve da doprinesu da države u regionu zajednički formiraju komisiju. Posle toga, 30. avgusta delegaciju Koalicije za REKOM je primio predsednik Republike Hrvatske Ivo Josipović koji je podržao Inicijativu za REKOM i kao stručnjak za međunarodno pravo je vrlo precizno i tačno rekao šta zapravo suđenja mogu, a koliko REKOM kao vansudsko telo koje će biti fokusirano na žrtve može da doprinese uspostavljanju poverenja među zajednicama i priznavanju i poštovanju žrtava. Dva dana posle toga, delegaciju je primio predsednik Tadić koji je takođe dao bezrezervnu podršku. Rekao je da će on samu ideju braniti u parlamentu, da će pomoći koliko može i u Bosni i Hercegovini da dođe do podrške. Mi sada treba da idemo dalje. Nismo išli u Bosni i Hercegovini kod političara zato što čekamo da prođu izbori. Nije dobro u vreme izbora. Sad je u konsultacije uključeno i makedonsko civilno društvo. Ali su tek od juna uključeni. Sada smo imali konsultacije sa novinarima u Ljubljani. Sad jesmo svi u tome, ali predstoji najteži zadatak, ali sam početak je vrlo ohrabrujući. Ako smo dobili političku podršku od dva vrlo važna predsednika u region, možemo da računamo na političku podršku. Nama je mnogo važnija lokalna politička podrška, nego međunarodna. Što se tiče međunarodne podrške, sada je u Beogradu održan sastanak Političkog komiteta Saveta Evrope i Vesna Teršelič i ja smo govorile o Inicijativi za REKOM. Politički komitet Saveta Evrope je veoma podržao inicijativu, čak su u svom saopštenju rekli da je to najvažnija politička inicijativa koja se tiče prošlosti. Sada, 30. Septembra, Evropski parlament organizuje specijalnu sesiju koja će da informiše svoje članove o Inicijativi za REKOM. Sve je to lepo što dolazi spolja, ali nama je najvažnija naša regionalna situacija u post-jugoslovenskim zemljama zato što svi učesnici smatraju da je to naša, regionalna stvar. Da mi moramo da se izborimo za komisiju, da moramo da nateramo države da osnuju komisiju, da je dobrodošla podrška spolja, ali to nije inicijativa koju vodi neko spolja. I hvala, mi smo mislili to je već stara stvar, da svi znaju, a u stvari s tim je trebalo početi skup - zbilja smo počeli da dobijamo jaku, neophodnu političku podršku.

Dragan Pjevač: Mislim da je vreme da polako privodimo kraju i da idemo na pauzu. Zaista iskreno u ime žrtava zahvaljujem na diskusijama koje su bile konstruktivne i na toleranciji. Mislim da se prepoznalo da smo mi ovde sami i da ovu stvar mi moramo gurati i imamo pravo na komad svoje pravde.

Eugen Jakovčić: Još vas jednom pozdravljam i drago mi je što smo svi zajedno ovdje u Sarajevu i što je prethodni moderator, cijenjeni gospodin Pjevač, rekao - uvijek je vrlo emotivno biti u Sarajevu i razgovarati sa ovako važnom skupinom za Inicijativu za REKOM, a to je sa udrugama i udruženjima žrtava i obiteljima žrtava. Hvala vam svima što ste došli. Moram samo naglasiti da je uloženi veliki trud i veliko zalaganje da se skup održi u punom sastavu, kao što se danas i dogodilo, da su danas sa nama kolege i kolegice sa Kosova. Ova sesija nosi naziv *Sastav i izbor članova REKOM-a*. Netko je bio otvorio u prethodnom dijelu rasprave ovo pitanje. Članci koji se odnose na ovu sesiju su vrlo važni, o čemu će nešto više kolegice, zato što su to mehanizmi, procedure preko kojih ćemo kontrolirati zapravo rad REKOM-a i vrlo je važno i koalicija planira cijelo vrijeme biti, što bi mi u Dalmaciji rekli - *atento*, spremna kontrolirati kako to ide, tako da u tom smislu nemajte strahova da će se to prepustiti i da će tijela REKOM ući pod kontrolu država potpisnica ugovora.

Prema tome, mislim da je vrlo važno da imamo procedure vezano za sastav i izbor članova REKOM-a jer na taj način dobivamo ključne mehanizme i pojedince koji će onda raditi predano na cijeloj inicijativi i što je najvažnije - nezavisno. U radu na nacrtu je uloženi veliki trud. Nataša je samo naglasila posljednji set konzultacija i aktivnosti koalicije. On traje jako već dugo i konzultacijski proces je jako bitan jer upravo smo htjeli da iz njega nastanu članci koje sada vidite ispred sebe. Oni su nastali upravo na temelju širokog rada na terenu, ali također rad naše radne skupine u kojoj su ugledni pojedinci i pojedinke temeljio se i na iskustvima drugih zemalja iz svijeta i statutima i komisijama koje su osnivane u svijetu. Više od 30 komisija u svijetu zapravo je iza nas. U ovom trenutku se radi na komisiji u Kanadi, prema tome svjedoci smo jednog vrlo učinkovitog i važnog mehanizma. Sada će govoriti kolegica Milena. Ona će istaknuti važnije članke. I evo, otvorićemo raspravu i kao što smo naglasili na početku, današnje konzultacije smo upravo željeli koncipirati tako da vi što više govorite i možda smo u toj želji izostavili brojne informacije vam kazati, ali želja nam je upravo da od vas čujemo šta mislite, jer nam je to jako važno. Ja prepuštam mikrofon kolegici Mileni.

Milena Savić: Ja isto tako pozdravljam sve učesnike u ime organizacije iz koje dolazim, Centra informativno-pravne pomoći Zvornik, jedne od organizatora ovoga skupa u ime Koalicije za REKOM, pored BH novinara. Želim da još jedanput izrazim svoje zadovoljstvo da smo se okupili oko zajedničke ideje koja je ovde provejavala, a to je ideja utvrđivanja činjenica. Kao što je rekao Eugen, imali ste prilike kroz tekst nacrtu statuta koji ste dobili prije ovih konzultacija da se upoznate sa dijelom *Sastav i izbor članova REKOM*. Ono što je na početku proizvelo određena različita mišljenja, komentare učesnika dosadašnjih konzultacija jeste dilema da li se opredijeliti za opciju A ili opciju B koje su ponuđene u nacrtu statuta. Opcija A jeste da REKOM čini 20 članova ili članica tako što pet članova ili članica bira Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kosovo i Srbija biraju po tri i Crna Gora, Makedonija i Slovenija po dva člana ili članice. Pod opcijom B, koju je ponudila radna grupa i koja je bila predmet rasprave određenih konzultacija i mišljenja jeste da svaka država ugovornica bira po tri člana u REKOM. Znači, to su određene dileme i proizvela su određena razmišljanja, različite komentare i onda je ovdje već neko pomenuo vrlo značajne konzultacije koje su održane u Hrvatskoj sa pravničkom zajednicom i obično se tu opredjeljivalo ili za jednu ili za drugu opciju. Tako da nemamo jasnu izgrađenu opredeljenost učesnika konzultacija. Kada je u pitanju opcija A, obično su isticali da je to zbog toga što je za kriterijum uzet različit broj žrtava, intenzitet sukoba koji su se dešavali, broj nestalih lica i uzimao se kao mogući kriterijum broj raseljenih i izbjeglih osoba. Kada su u pitanju konzultacije koje su bile u Hrvatskoj sa pravničkom zajednicom mogu da kažem da ima i razmišljanja da to bude jednak broj članova iz svih država ugovornica, s tim da se da određeno ograničenje u smislu da obavezno jedan od članova koji se biraju u REKOM iz svake države bude iz reda nacionalnih manjina čije su matične države bile učesnice sukoba '90-tih godina. Želim da vas upoznam sa određenim komentarima koji su proistekli iz konzultacija na nacionalnom nivou sa organizacijama civilnog društva u Zagrebu gdje je izdvojeno da se želi da države ugovornice biraju jednak broj članova, da to bude neparan broj i da ne bude kriterijum broj žrtava. U Srbiji, sa nacionalnih konzultacija sa žrtvama, imamo interesantan prijedlog da u komisiji treba da bude predstavnik Vojvodine. Znači, jedan član iz Vojvodine, smatrajući da je i tamo bilo teških oblika kršenja ljudskih prava i da Srbija ima četiri predstavnika u regionalnoj komisiji. Sa konzultacija koje su održane na nacionalnom nivou u Beogradu sa vjerskim zajednicama imamo prijedlog vjerskih zajednica da se i one se uključe u delegiranje, odnosno biranje članova REKOM-a. Oni daju prednost opciji A, znači različit broj članova iz država ugovornica. Kada je u pitanju regionalni forum koji je održan u Novom Sadu, imamo razmišljanje

da to bude između 20 i 25 članova, a da se kao vrlo bitan kriterijum za utvrđivanje broja članova uzme kriterijum broja žrtava u zemlji koja bira članove REKOM-a. Hoću da vas u pregledu različitih mišljenja i komentara i sugestija upoznam sa stavom organizacija civilnog društva koje su dale svoje sugestije na konsultacijama u Vukovaru. Oni su daju prednost opciji B. I ja bih se ovdje zadržala, pošto ste vi svi imali priliku da se upoznate sa tekstom nacрта u ovom dijelu o kojem danas pričam. S obzirom da smo malo prolongirali vrijeme, da vi malo više učestvujete kroz svoja mišljenja itd. Samo da se podsjetimo, to je dio koji se odnosi na kriterijume za izbor članova i članica REKOM-a, koji su to kriterijumi, zatim procedure izbora članova i članica REKOM-a. Povodom administrativno-tehničkih odredaba, u smislu postojanja selekcionog panela ili drugog izbornog tijela, zavisno od terminološkog pristupa, učesnici konsultacija itekako daju prijedloge da to bude malo bliže terminološki, jezički našim prostorima. Zatim, pitanje zakletve, da li je primjeniti? Neki čak predlažu da je treba zanemariti s obzirom da bi proces usaglašavanja njenog teksta bio dug. Zatim, tu su prava i obaveze članica i članova REKOM-a, njihov mandat, mogućnosti izbora i prestanka mandata. Eto toliko, ja sam izabrala kratki pristup da bih dala više mogućnosti za vaše upite i razmišljanja.

Eugen Jakovčić: Da vrlo kratko sumiramo, kad govorimo o ovim opcijama A i B, imate članak 10. Kolegica je objasnila zbog čega opcija A, a zbog čega B. Opcija B je bila prisutnija u dosadašnjim komisijama, međutim na takav način bi svaka zemlja ugovornica birala po tri člana ili članice što bi to također bio slučaj i u slučaju Bosne i Hercegovine, međutim ne znam što mislite o opciji A, koja bi bila malo senzibilnija prema onome što se događalo na našim prostorima, a što su i neki od vas, kao gospodin Murat apostrofirali s obzirom na intenzitet sukoba. Ovi ostali članci koji slijede, znači članci 11., 12. i 13. govore o kriterijima za izbor članova i članica REKOM-a. Tu ste također imali vaša razmišljanja vezano za to, vezano za stručnu spremu, vezano za sve ove važne elemente koji se pojavljuju, pa evo da čujemo vaša razmišljanja. Otvaram ovu raspravu, slobodno izvolite.

Alija Hodžić: Naziv Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava na području bivše Jugoslavije, mislim da je u redu. Prva stvar - jezik. Ja se izvinjavam, uz dužno poštovanje sviju, ali neću nikad da me niko natera da ja kažem *belo*. Ja se izvinjavam što moram ovako da govorim, ja govorim materinjim jezikom. Hoću da ima i drugi jezik. Ovdje ima svih i da svi jezici zastupljeni. To je o jeziku. Druga stvar - po članu koji govori koliko članova koja država treba da ima. Pa tamo stoji član 20., zadaci REKOM-a. Pa zar se može uopšte raspravljati o ovim stvarima je li A ili B, ako su zadaci koji stoje već ovde ti. **Nema svrhe opcija B. Ima opcija A, jer opcija A, sami ste rekli maloprije, ide po državama gdje su bili najveći ratni zločini. Ne mogu ja dozvoliti, opet kažem uz dužno poštovanje, svim prisutnim i svim državama da sada iz Srbije bude isti broj članova kao iz Bosne i Hercegovine, nema šanse. Onda nas nema, nas nema u tom prisustvu. Opcija A je po meni vrlo dobra opcija, s tim možda čak i Srbiji smanjiti još jedan, ne tri nego dva predstavnika.** Ja znam da će se nać odmah uvrijeđenim, ali ne treba to. U Bosni i Hercegovini postoji Republika Srpska. U pet članova ubaciti i njih moramo. Ako smanjite na tri, kako onda, da prepolovimo čovjeka? Ne može. Niste razmišljali o takvim stvarima. I tražim da se uvažava mišljenje svih udruženja, što nisam rekao da vi to ne radite, ali ubuduće da se njihovo mišljenje poštiva i uvažava i s tim možemo izać kao pobjednici iz svega ovoga, toliko.

Eugen Jakovčić: Predlažem da još poslušamo gospodina Dragislava Miljanovića, pa ćemo dati kratki ostvrt na ovaj set.

Dragislav Miljanović: Ja bih se osvrnuo na član 1. Ovdje piše od 1. januara '91. do 31. decembra 2001. godine. Maloprije smo diskutovali i gospodin iz Pokrajine Kosovo i gospođa Kandić rekli su šta se desilo 2004. godine na Kosovu. Vi znate da su tu bili sukobi širih razmjera, da je to treći egzodus Srba sa Kosova u poslednjih deset godina, da je izgorilo 100 i nešto svetinja srpskih i mnoge kuće popaljene.

Eugen Jakovčić: Okej, govorimo o članovima i članicama REKOM-a, ali recite i završite to što ste počeli.

Dragislav Miljanović: To je član 1., sad se na član 2. vraćam.

Eugen Jakovčić: Mi smo na članku 10.

Dragislav Miljanović: Samo bih se sada osvrnuo na tačku B. Hrvatska, Kosovo i Srbija biraju po tri člana. Molim vas, vi znate da Bosna i Hercegovina i Srbija nisu priznale Kosovo. To je pokrajina Republike Srbije. Ne može ona imati tri člana kao Hrvatska i Srbija i niko iz Republike Srpske, a i Bosna je nije priznala, neće da prihvati da je ona republika. Ako je REKOM prihvatio, ja ne znam na kakav način. Gospodinu je jezik zasmetao. Vjerovatno je nacrt rađen u Srbiji, kako je gospođa rekla. Meni smeta latinica kao Srbinu. Ja neću da čitam latinično pismo. Onda bi morali da imamo i ćirilicu i latinicu. Znači, već nemamo dogovora, samo oko nacrt, a ne nešto drugo da kažem. Ja bih se još samo osvrnuo na član 20., pod tačkom 1. - *prikupi informacije i pruži detaljan opis slučajeva kršenja ljudskih prava, odnosno individualnih i masovnih ratnih zločina*. To povezujem sa tačkom 1. nacrt. Znači, 2004. godinu smo izbacili. Je li to kršenje ljudskih prava bilo 2004. godine na Kosovu i to pod zaštitom Ujedinjenih nacija? Ja toliko za sad.

Eugen Jakovčić: Ja vas stvarno molim da se koncentriramo na našu temu, i ne trebam ponavljat riječi Nataše Kandić iz prvog dijela sesije zbog čega smo ovde i što nam je važno i što nam je u fokusu. Stvarno vas molim da se koncentriramo i da prije svega svi uvažavamo jedni druge, mislim da je to jako važno. Veliki je korak što smo svi ovdje zajedno za ovim stolom. Sličan skup smo imali u Dubrovniku gdje su bili bivši logoraši. Međutim, ono što preovladava na skupovima Koalicije za REKOM je upravo međusobno razumjevanje i tolerancija. Eto, ja još jednom u gradu koji nosi epitet tolerancije u regiji i suživota različitih, molim vas u to ime da se koncentriramo i da se uvažavamo.

Drago Kovačević: Mislim se osvrnuti na varijante A i B koje se tiču broja članova komisije. Ali pre toga da kažem - moj identitet je srpski, ali smatram latinicu svojim pismom i smatram i ekavski izgovor također varijantom moga jezika. Zapravo, jednog jezika koji svako može zvati svojim nacionalnim imenom, ali to sad nije bitno. Što se tiče toga koliko članova treba imati REKOM. Tema je vrlo složena i zato vjerovatno o njoj i razgovaramo na ovaj način. Ona ima masu elemenata koji se uvijek mogu dovesti u pitanje. Međutim, jedna stvar koja se ne bi smjela dovesti u pitanje jeste etički odnos prema ovome. Znači, naš civilizacijski stav, i vjerujem da će ljudi koji budu izabrani u komisiju biti prvenstveno rukovođeni etikom i da s te strane bi bilo mnogo važnije ko je u komisiji, nego iz koje je države, ali u svakom slučaju bi i o tome trebalo voditi računa. Ja lično sam skloniji varijanti A, zbog toga kad se dobro razmisli o ovim sukobima, o ratovima, Bosna je bila centar ratova, ogroman broj žrtava i složena država u kojoj imamo i bošnjačku, i hrvatsku i srpsku komponentu. Mislim da bi bilo važno da se postigne koncenzus unutar države oko toga i smatram da

bi zbog kompleksnosti sukoba, trebalo iz Bosne da bude više članova nego iz ostalih država, a da bi trebalo i o nacionalnom dijelu onda voditi računa i u ostalim državama, s tim što bi možda eto po tom principu trebalo voditi računa da u dijelu kosovske delegacije bude jedan Srbin, ako ćemo ići na varijantu tri člana i uopće smatram da bi trebali biti fleksibilni u smislu broja članova. Dakle, hoću reći da bi trebalo naglasiti ovaj elemenat i ovo mi je u redu Crna Gora, Makedonija i Slovenija, važno je da oni budu prisutni sa jednim, dva člana, zavisi već kakav bi dogovor bio.

Eugen Jakovčić: Etnički elemenat je jako važan i on je svakako u opciji B prevladavajući, pogotovo u slučaju Bosne i Hercegovine i upravo opcija A nastoji izbjeći tu situaciju ne zato što se boji etničkog elementa. On je važan, on je prisutan, on ima svoj značaj, međutim vodilo se računa o drugima i vodilo se računa prije svega o intenzitetu sukoba. Mi naglašavamo, svi članci koji su pred vama su rezultat dugog konzultacijskog procesa, jednim dijelom i iskustva drugih komisija, ali i dobrog senzibiliteta koji postoji u radnoj skupini u kojoj sudjeluju vrlo uvažene kolege i kolegice koji vode računa o detaljima, lingvistici, kojim je pismom pisano. Svakako da će izvještaj, pa i statut, biti na svim jezicima.

Lush Krasniqi: Mislim da ovde nismo da razgovaramo o jeziku albanskom, srpskom, bošnjačkom, romskom, mađarskom. Mislim da ovdje trebamo da nađemo jedan jezik koji samo mi razumijemo. To je jezik razuma, razumjevanje. Mi znamo svi da gluhojemi ne govore, ali se jako dobro razumiju. Isto tako životinje razgovaraju, ali se dobro razumiju. Prema tome, ono što je za mene zaista bitno je da uspostavimo jezik razumjevanja, jer u svijetu postoji preko 3.000 jezika, ali se ljudi i razumiju i ne razumiju. Još jednom bih apelirao da koristimo jezik razuma, jezik razumjevanja. Govorimo o članu 10. opcija A, ima 20. Mislim da bi trebao da bude 21 ili 23, dakle da bude neparan tako da ne dođe do izjednačavanja, tako da se može uspostaviti zaključak i doći do rezultata. Da se ne ide na 50 nego na 75% za konačni izbor u glasanju. Ovdje se takođe spominje da osobe treba da su psihofizički sposobne. Mislim da ovo fizički ne bi trebalo da bude kriterij za članstvo. Mislim da fizička barijera ne bi trebala biti barijera, ili da osoba mora biti diplomirana osoba, jer time mi odbijamo ljude koji su humanisti, a nisu možda visoko obrazovani.

Eugen Jakovčić: Mi smo prije dva mjeseca u Zagrebu imali zanimljiv sastanak. Naime, naša radna skupina imala je sastanak sa bivšim komesarima drugih komisija. Sa nama u Zagrebu tada su bili predstavnici komisija iz Perua, Južne Afrike - dvoje članova komisije i jedan gospodin koji je bio operativac, vodio je istraživačke timove u nekoliko komisija. I ovo što ste vi posljednje spomenuli, psihofizički kriterij; pravaške organizacije i svi mi koji se bavimo ljudskim pravima negdje smo potaknuti time, odmah im je loše od ovakvog članka. Međutim, gospođa iz Južne Afrike, koja je bila komesarka je rekla da je to bio toliko iscrpljujući i težak rad da je on stvarno zahtijevao u svakom trenutku veliku koncentraciju, veliku energiju, posebno s obzirom da je gospođa pisala finalni izvještaj i ona je u jednom trenutku nosila osobno posao u ime nekoliko drugih ljudi koji nisu bili sposobni, a bili su članovi komisije i ona je i u ime njih morala odraditi tako veliki posao. Tako da je to stvarno jedan vrlo težak posao, a i ovakvi članci se pojavljuju u statutima međunarodnih tijela i radna skupina će sve vaše argumente uvažiti i voditi o tome računa.

Ljubiša Filipović: Htjeo bih samo da dodam o sastavu REKOM-a, o opciji A pod tačkom C, gde ste rekli da je dovoljno po dva člana za Crnu Goru, Makedoniju i Sloveniju. Da je tu bilo malo sukoba i što bih i ja rekao da u Crnoj Gori je nešto drugo situacija, pošto u Crnoj Gori ima 84 porodica kidnapovanih i ubijenih sa Kosova i Metohije, 44 porodica državljana Crne Gore i oko 45 porodica

iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine koji žive u Crnoj Gori. S tim bih dodao da još ima oko 15.400 prognanih lica sa Kosova i Metohije u Crnoj Gori i oko 3.500 izbeglica. Prema tome, ne može nikad da bude isto i da budu po dva člana iz Crne Gore, Makedonije i Slovenije. Ja mislim da bi tu morao da bude jedan predstavnik udruženja koji zna celokupnu situaciju i porodica i raseljenih i bilo bi dobro da među te dve osobe bude jedna osoba iz udruženja ili da se doda još jedna na ovo.

Murat Tahirović: Ja ću se malo vratiti u istorijat REKOM-a. Naše odbijanje pristupanja REKOM-u se upravo zasnivalo na tome da REKOM nije izišao sa određenim ciljevima koji bi nama bili jasni, vidljivi, šta će REKOM raditi. Sa nacrtom, stvar je dosta jasnija kad je REKOM u pitanju. Postoje osnovne klauzule koje su vezane za žrtve na prostoru cijele bivše Jugoslavije koje daju nama do znanja da REKOM ima viziju šta će raditi u narednom periodu. Ja sam u uvodnom dijelu rekao da se ima malo obzira prema Bosni i Hercegovini s obzirom da je u Bosni bio najveći, najteži rat, najveći zločini su se desili, najveći broj procesa se vodi pred tribunalom i u okruženju i u BiH, tako da je Bosna bila poprište jednog velikog sukoba, velikog broja zločina i mislim da je Bosna i Hercegovina izgubila jedan veliki broj svog stanovništva i izvan same Bosne i Hercegovine, tako da **meni je opcija A zadovoljavajuća kad je u pitanju Bosna i Hercegovina.** Mi imamo nažalost veliki problem da startamo sa ovim, a tek kasnije ćemo imati velikih problema da dođemo do konsenzusa o tome koliko je žrtava bilo i na kojoj strani i na kraju krajeva da pokušamo budućim generacijama ostaviti nešto bolje u odnosu na ono što mi trenutno imamo na ovim prostorima. Nama je živjeti ili jedni sa drugima ili jedni pored drugih, bez obzira na razlike koje nažalost u većini slučajeva ističemo i više nego što treba.

Eugen Jakovčić: Ovo je rasprava o vrlo važnim stvarima, prema tome ja vas zaista molim da slobodno kažete sve što mislite. Vrlo je važno čuti vaše mišljenje o svemu ovome.

Marinko Đurić: Ja bih oko člana 10. i opcije A ili B želeo da vas upozorim na to da Srbija u svom ustavu ne priznaje Kosovo. Prema tome, za Srbiju neće biti prihvatljiva opcija A. Mislim da isto i Bosna i Hercegovina, odnosno Republika Srpska neće dati saglasnost na statut kada se bude usvajao u Skupštini Bosne i Hercegovine. Prema tome, mislim, a i iz diskusije gospođe Savić čuo sam da su preovladala mišljenja da je opcija B prihvatljivija. Ja mislim da u ovom slučaju, i za mene bar ovako kako izgleda, da je to prihvatljivije, osim što mislim da broj članova može biti podeljen tako da zadovolji zahteve iz Bosne i Hercegovine, pošto je, svi se slažemo, kako je rekao gospodin Tahirović epicentar svih događanja bio u Bosni i Hercegovini, pa da tu se napravi izuzetak, ali definitivno mislim da opcija A neće biti prihvatljiva za Srbiju i neće proći kroz potrebnu proceduru.

Hysni Berisha: **Mislim da bi najbolje bilo opcija B. Mislim da je opcija B bolja jer sve države treba da imaju isti.** Krivo mi je što moram primjetiti da se ovdje ponekad vode malo i političke rasprave. Ovdje samo razgovaramo. Nije bitno da li je Srbija priznala Kosovo ili nije. Kosovo od 18. februara funkcioniše kao država i to je potvrđeno od strane Međunarodnog suda pravde. Mislim da ne bismo trebali da pravimo smetnje i da nalazimo smetnje. Dakle, moji sugrađani, Srbi, su ovdje, sa Kosova. Ja bih ipak predložio da oni budu članovi delegacije s Kosova i po mom mišljenju oni treba da budu dio komisije i ne bi trebalo da se dozvole manipulacije. Ne znam koliko je dobro da oni predstavljaju Srbiju, Crnu Goru, mislim da svi imamo jedan problem. Imamo problem ovdje da tražimo istinu. Ti zločini su se desili na Kosovu i tu treba da se traži rješenje. Ne bih se upuštao previše u razna mišljenja i mislim da je bitno zaista da dođemo do istine i do realnosti. Realnost je

da Kosovo funkcioniše za sada kao država i mislim da se tu trebaju tražiti svi zločini koji su se desili na Kosovu.

Nataša Kandić: Niti smo kompetentni, niti to možemo da rešimo. Mi smo dobili podršku predsednika Srbije, a možemo da budemo sasvim sigurni da je on svestan tog pravnog problema. Nekoliko puta je na sastanku rekao da su za njega sve žrtve jednake i on hoće da podrži ideju, inicijativu da se utvrde činjenice o svim žrtvama. Nije lako, ne verujem baš da je lako naći rešenje kako u situaciji kada ni Srbija ni Bosna i Hercegovina ne priznaju Kosovo, ali sam sasvim sigurna kada postoji politička volja, da će se onda naći politički sporazum, zato što to jeste političko pitanje i ne treba da se zamaramo s tim jer nismo u stanju da mi u ovakvom sastavu dođemo do rešenja. Države će imati svoje rešenje sasvim sigurno kada postoji politička podrška i dobro je ovo što Hysni Berisha kaže, dajte da se fokusiramo na ono što se dogodilo. To nam je najvažnije. Da dođemo do činjenica, da onda suzimo razne interpretacije. Bilo je ovoliko, bilo je onoliko žrtava. Biće onoliko žrtava koliko su svi brojevi pokriveni imenima. Nema žrtve bez imena. I to nam je najvažnije. Hoćemo zbog budućih generacija, zbog boljeg života danas da svaki broj ima svoje ime i da ono što je po meni jedan od najvrednijih ciljeva u nacrtu, to je priznavanje žrtava i priznavanje nepravdi koje su njima počinile, a možemo priznati to samo ako imamo ime žrtve. To nam je najbitnije i zato fokusirajmo se na to.

Eugen Jakovčić: Hvala Nataši na ovoj intervenciji. Milena, skupilo se nekoliko stvari, da idemo na proceduru. Hajdemo još uraditi proceduru, panel koji treba birati što je uloga predsjednika, parlamenta. Idemo još s nekim člancima dalje, pa da se onda možemo osvrnuti i otići na ručak.

Milena Savić: Suština je da se izbor članova REKOM-a vrši na način kako je to opisano u statutu. To će biti predmet multilateralnog dogovora, i na kraju će biti vjerovatno ratifikacija kroz domaća zakonodavstva svake države ugovornice u smislu donošenja određenih zakona i podzakonskih akata koji će pratiti tu proceduru. Vidjeli ste u članu 13. da kandidata i kandidatkinju za člana i članicu REKOM-a mogu da predlože neprofitne organizacije i ustanove ili 30 građana država ugovornica. Ovdje postoje određena razmišljanja, komentari, sugestije učesnika na dosadašnjim konsultacijama u smislu da li je dovoljno 30 pojedinačnih građana koji mogu da delegiraju, da predlože članove REKOM-a, ili to treba da bude možda 100 ili više građana. Dileme postoje koliki je broj dovoljan da bi predstavljali legitimnu inicijativu, legitiman prijedlog. Postupak kandidovanja sprovodi selekcion panel. Postoje jezičke, lingvističke dileme da li to nazvati selekcion panel ili izborno tijelo, bliže našem terminološkom, jezičkom prostoru. Nadležnosti selekcionog panela - on utvrđuje konačnu listu kandidata za izbor članova REKOM-a, listu dostavlja predsjedniku, predsjedništvu države ugovornice koja obavlja konačan izbor. Na regionalnim konsultacijama sa pravničkom zajednicom se postavilo pitanje da li je to u skladu sa ustavima u region, i zakonskim ovlaštenjima kada su u pitanju predsjednici, odnosno predsjedništvo. Da li je negdje više predsjednički sistem, a negdje možda manje. Znači, to su razmišljanja; da li to prepustiti predsjedniku ili predsjedništvu i ono što navode ljudi u konsultacijama je uvijek apostrofiranje zakonodavne vlasti koja treba da učestvuje u tome svemu kroz parlamentarni odbor za ljudska prava koji će davati znači mišljenje o predloženim članovima. Ovdje se pominje da selekcion panel ima devet članova. Članovi panela ne mogu biti istovremeno i kandidati za REKOM. Strožiji su kriterijumi za članove REKOM-a, postoji određen kriterijum koji se kreće u tom smislu da ne može biti predloženi kandidat za člana REKOM-a koji je, između ostalog, bio na javnoj funkciji, političkoj funkciji ili drugoj funkciji u vrijeme dešavanja ratnih sukoba na području bivše Jugoslavije. Ovdje je bitno napomenuti da postoji prijedlog u nacrtu

da tri člana imenuje ministar ljudskih prava ili manjinskih prava ili ministar pravde. Znači, zavisno kako će biti u pravnom sistemu ili političkom sistemu određene države. Ovdje pominje se takođe da članovi Koalicije za REKOM iz države ugovornice imaju tri člana selekcionog panela. Da li dati toliko široko ovlaštenje, legitimitet našoj koaliciji da u tom smislu učestvuje? Ima razmišljanja da je to preveliki teret i breme odgovornosti. Ovako izabrani članovi panela biraju ostala tri člana. Znači, ovih šest biraju još tri člana koji će biti izabrani na osnovu javnog konkursa. Ono što je bitno napomenuti, ovdje postoje rokovi prilikom izbora ostala tri člana selekcionog panela i pominje se da je to 60 dana od dana raspisivanja konkursa. Oni se imenuju na osnovu konkursa. Data je određena uloga i organizacijama i udruženjima žrtava u smislu da moraju najmanje trećinu članova da čine žene i ono što je bitno napomenuti je da su takođe predstavnici ili predstavnice udruženja žrtava rata u selekcionom panelu.

Eugen Jakovčić: Još vrlo kratko da ponovim, da čujemo vaša razmišljanja i da idemo prema kraju. Za člana i članicu REKOM-a, to se do sada iskristaliziralo, ne mogu biti izabrane osobe za koje postoji ozbiljna sumnja da su na bilo koji način odgovorna za kršenje ljudskih prava. Naravno, polemiziralo se šta je to ozbiljna sumnja. Predlagale su se i druge formulacije. Mislim da je radna skupina nakon održanih konzultacija zapravo krenula u smjeru - osnovana sumnja. Konačno, za člana ili članicu REKOM-a ne mogu biti izabrani istaknuti politički ili javni dužnosnici ili osobe koje su to bile u vrijeme koje obuhvaća nadležnost REKOM-a. U dosadašnjem tijeku diskusije bilo je podrške za ovaj dio, s tim da su neki predlagali i dodatna zaoštrenja dopunom koja bi isključila i sadašnje i bivše članove političkih stranaka, ali ne znam zapravo gdje bismo onda došli. Interesantno je čuti i vaša razmišljanja o tome. Ono što bih još htio podvući, a važno je u ovom dijelu sesije, a to je pitanje zastupljenosti manjinskih zajednica; dakle da se vodi računa o tome da ne budu zastupljene samo najveće etničke grupe, nego i pripadnici drugih etničkih grupa u određenoj državi. I obveza članica REKOM-a je da postupaju savjesno, predano i nezavisno. Naravno, to ne znači nezavisno od REKOM-a, jer trebaju raditi u dogovoru sa ostalim članovima, ali na način koji ne ugrožava integritet i kredibilitet komisije.

Milan Reljić: Vi ste sad upravo pomenuli član 14. vezano za zastupljenost najveće etničke grupe. **Ja bih imao konkretan predlog da se promjeni će nastojati, sa se obavezuje**, jer to ima sasvim drugo značenje. Jer ako neko nešto nastoji, pa ne pođe mu za rukom, nije obavezan da zastupi sve etničke grupe. Pogotovo imajući u vidu popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini sad. Koja je to najbrojnija etnička grupa, bez da dovodim u pitanje bilo šta, da politizujem. Dakle, mora se prvo provesti popis stanovništva da se utvrdi tačno stanje broja stanovnika i po kojoj osnovi se onda utvrđuje sastav iz kojih etničkih grupa.

Munira Subašić: Ja sam od '96. godine u svim radnim grupama porodica nestalih u Bosni i Hercegovini, gdje učestvuju i udruženja Srba, Hrvata, Muslimana i ostalih. Kad treba da formiramo jednu grupu, da li se ona zvala savjetodavna, radna ili upravni odbor ili regionalni odbor, uvijek je bio razmjer dva-dva-dva. I onda smo poslije toga davali sugestije pismenim putem. I posle su se odabirali oni koji su dobili najviše glasova. Evo, znam baš sad kad je bila radna grupa kad smo bili u Ministarstvu pravde, ja, Murat Tahirović i još neki, mi smo baš kazali da dajemo punu podršku Muratu Tahiroviću i našem iz Srebrenice, jer Srebrenica, bez obzira šta govorili, to je posebno. To se ne može ni sa čim porediti na svijetu osim holokausta, znači Srebrenica je uvijek imala svog člana. Na prostorima Bosne i Hercegovine je nestalo 31.005 građana Bosne i Hercegovine i još uvijek se traga za 13.003., to je poslednji popis Instituta za traženje nestalih. Ja punu podršku dajem

kao udruženje, iako nisam član iz Srebrenice, našem Amiru, jer Srebrenica stvarno mora da ima svoga jednog člana. Bez obzira da li bilo udruženje majki enklave Srebrenice i Žepe i tamo ne bilo, ali ipak Srebrenica mora imat svoga člana.

Eugen Jakovčić: Munira, hvala i vama.

Dragislav Miljanović: Na gospodino izlaganje. Jasenovac. Je li sramota da gospođa koja se diči Srebrenicom Jasenovac ne spomene, to je sramota. I znamo šta se desilo u Jasenovcu. I dalje, osvrnuo bih se na tačku 4. pod C. - ministarstvo za ljudska i manjinska prava i ministarstvo pravde. Ovdje je ostavljen mali rok. Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine ne može samo odlučiti, moraće ministarstvo Republike Srpske i Federacije da se usaglase da bi ministarstvo pravde moglo da i ovo je malo vrijeme, osam dana. I tako isto pod G. Ministarstvo za ljudska prava, za manjinska prava, mi ga nemamo, ali zato imamo Ministarstvo pravde. **Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine ne može za tri naroda da donese odluku bez Republike Srpske i Federacije. I mali je rok.**

Eugen Jakovčić: Oko Jasenovca. Gospođa Munira je spomenula holokaust, mislim da je tu ušao i Jasenovac.

Alija Hodžić: Bojim se da je pošlo u pogrešnom toku. Ja zamjeram vama. Niste na početku rekli samu proceduru. Statut ide državama, one ga verificiraju. Da ste to rekli, ne bi došlo do ovakvih situacija.

Amir Kulaglić: Kao prvo meni je žao, mi smo održali nacionalne konsultacije u Bosni i Hercegovini o nacrtu, u Tuzli, i bilo je dosta diskusije. Nisam vidio transkript sa tih konsultacija, a mislim da je bilo dosta konstruktivnih prijedloga. Ali mislim da bi trebalo održati još jedne nacionalne konsultacije u Bosni i Hercegovini sa udruženjima žrtava iz jednog prostog razloga zato što žrtve jesu u fokusu rada REKOM-a, jer ako ne budu one u fokusu, onda nećemo ispuniti naš zadatak. Volio bih da na tim konsultacijama bude gospodin Izmirlija, da ga upoznamo, ali bilo bi dobro da nam možda on da odgovor na proste stvari vezano za prvi draft statuta. Bez obzira kakav mi statut napravili, mi imamo jedno ograničenje. To je da to moraju usvojiti određeni nivoi vlasti. Znači, potrebna je određena politička volja. Gospodo, političke volje nema ako nema pritiska organizacija, udruženja žrtava i organizacija civilnog društva. Zato nam je potrebna koalicija i što više članova koalicije, jer to daje kredibilitet i našoj diskusiji, ali i konačnom draftu sa kojim ćemo ići na institucije vlasti. Druga bitna stvar - broj članova REKOM-a. Broj 20 nije prikladan. Ovdje ne treba se samo boriti da bude etnički princip zastupljen. Broj članova REKOM-a mora odgovarati potrebama, odnosno obimu posla koji ga očekuje. Premali broj ljudi znači da REKOM neće moći ispuniti svoju misiju, ciljeve i zadatke, a preveliki broj nije dobar zato što će to biti glomazno tijelo, pa onda će gubiti previše vremena na usaglašavanje, ali **broj 20 nije prikladan zato što smo rekli u jednom od članova zato što se odluke donose sa dvije trećine.** Dvije trećine od 20 nikako ne može biti cijeli broj. Znači, moralo bi biti 21. **Međutim, 21 nije dobar zato što smatram da imamo veoma složene ciljeve i zadatke i mislim da sam bliži broju 24 ili 25.** Ono što me raduje je da imamo selekcion panel i nemojte molim vas da podcjenjujete značaj i ulogu članica REKOM. One moraju da imaju svoje mjesto i ulogu u selekcionom panelu i moraju dati svoj doprinos. Zašto? Zato što upravo udruženja žrtava, kada bude formiran REKOM, moraju da obezbjede svojim kredibilitetom, aktivitetom, svojim konstruktivnim pristupom REKOM-u, prisustvo ili učešće žrtava u javnim

svjedočenjima pred REKOM-om. Inicijativa ima šansu da uspije samo ako je u najvećem broju podrže žrtve, odnosno udruženje žrtava. Volio bih da ostane ovo kako je regulisano u članu 13., pogotovo stav 4. I jedna stvar koja se možda gubi iz vida, a to je da članovi REKOM-a nastupaju u ličnom svojstvu. Znači, moramo tražiti dovoljno kredibilne, moralne i časne osobe koje se ipak mogu oduprijeti svim političkim uticajima i član 14. se ne smije zanemariti, da članstvo u REKOM-u mora biti reprezentativno. Uzeću primjer Crne Gore. Treba da budu dva ili tri člana iz Crne Gore. Ako bi samo bili Crnogorci po nacionalnosti, ispalo bi da su u Crnoj Gori žrtve bili samo Crnogorci, a ne Bošnjaci, Albanci ili već neki drugi. Znači, moramo se izboriti da to bude reprezentativni sastav koji će uspjeti da na objektivni način sagleda nivo i zločina, ali i žrtava na pojedinom području.

Eugen Jakovčić: Hvala Amire, zatvaram ovu sesiju. U nastavku, nakon ručka, stoji u vašem dnevnom redu. Znači, slijedeća sesija je *Ovlasti i odnosi sa pravosuđem*, vrlo važna. Želim da svi i dalje budete s nama i u drugom dijelu. Moderatorica će bit Nataša, a uvodničarka Dženana Karup-Druško.

Nataša Kandić: Mi smo mislili da prioritet ima tema REKOM i pravosuđe, a imaćemo onda vremena da vi sami izaberete još neko pitanje koje bi bilo značajno, dakle ima jako puno značajnih pitanja i vremenski period koji bi pokrivaio REKOM i zašto '80-ta, da li je neka druga godina bolja i gde vidite ulogu udruženja žrtava kada počne REKOM da radi. Gde vi vidite da je REKOM-u neophodna pomoć i gde niko drugi ne može da pomogne komisiji osim udruženja žrtava? Onda jako važna pitanja su i oko saslušanja žrtava. Danas je Munira pitala, ali ja sam zaboravila da odgovorim i posle toga se otišlo oko zaštite svedoka, da li samo moralna podrška, kakva moralna podrška, kakva psihološka podrška i koja još vrsta zaštite i naravno svi imamo iskustvo sa Haškim tribunalom, znamo kakve su tamo zaštite bile i da onda realno sagledamo šta je u ovim našim okvirima moguće kao zaštita i šta bi bilo funkcionalno za žrtve. Dženana Karup-Druško se upravo vratila sa seminara sa sudijama i tamo je bilo nekoliko tema koje su važne i za nas, pa ako ostane vremena, bilo bi dobro i da nešto o tome znamo. To je bio trening sa sudijama iz Bosne i Hercegovine.

Dženana Karup-Druško: Konačni rezultat, konačni cilj komisije trebalo bi da bude izveštaj u kome bi bile sve činjenice koje komisija prikupi. Jedan bitan izvor za činjenice, za dokazivanje istine sigurna sam da se i vi slažete da su žrtve, odnosno svjedoci. Dakle, svi oni koji znaju bilo šta o kršenjima ljudskih prava, ali i žrtve koje na direktan ili indirektan način znaju šta se desilo sa njihovim najmilijima. REKOM bi trebalo da razgovara sa svim tim ljudima. S obzirom na različite zakone u različitim državama koje bi trebalo da podrže formiranje REKOM, to će biti riješeno u skladu sa zakonskim mogućnostima određenih država. Dakle, to će biti nešto što će morati da se rješava nakon što REKOM bude formiran. Mi ništa ne tražimo drugačije, ne insistiramo na drugačijem pristupu, već samo da bude, kao i do sad u skladu sa zakonskim mogućnostima. Drugi izvor, veoma bitan koji će se koristiti za prikupljanje činjenica jeste dokumentacija i drugi izvori. REKOM će imati ovlaštenja da prikuplja relevantne pisane elektronske i materijalne izvore kao što su dokumentacija međunarodnih i domaćih institucija i organizacija koje su prikupljale izvore radi dokumentovanja ratnih zločina i otkrivanja počinitelaca, rasvetljavanja sudbina nestalih ili u bilo koje druge svrhe. Svi smo mi svjedoci koliko je do sada različitih organizacija radilo na tome, ali mislim da je ovo bitno naglasiti zbog toga što ljudi često pogrešno misle da će REKOM raditi iz početka posao, da će utvrđivati već ono što se zna. Dakle, ne. Podrazumijeva se da će komisija koristiti relevantne podatke koji već postoje. Strani i domaći, pisani i elektronski izvori, dokumentacija

određenih vlada, skupština, predsjedništava, lokalnih i teritorijalnih samouprava, javnih i privatnih preduzeća, vojske, policije, obavještajnih i bezbjednosnih službi. Naravno da se često postavlja pitanje da li će i zašto bi institucije, prije svih tu mislim na vojsku, policiju i obavještajne službe, dale na raspolaganje dokumentaciju kojom raspolažu, a koja može dokazati čak i njihovu odgovornost. Opet se moram vratiti na to da je ideja i da je cilj da države formiraju komisiju i samim tim, ukoliko države pristanu da se komisije formira, onda će pristati da se koristi dokumentacija. Ovdje se često pominje šta sa zaštićenom dokumentacijom. Mi svi znamo da je u Haškom tribunalu jedan dio dokumentacije iz srbijanske arhive zaštićen. Na konsultacijama sa pravosuđem u Zagrebu imali smo zanimljive rasprave o tome, ali ja ću samo citirati, mislim Tomu Višnjica, koji je rekao da se ne treba obazirati na to da li je dokument zaštićen na način da se ne može koristiti u javnosti, već da bi trebalo koristiti praksu Haškog tribunala prema kojoj su oni u presudama koje su izricane u predmetima gdje je korišćena zaštićena dokumentacija, koristili te činjenice, a onda navodili da su neke od činjenica korišćene iz zaštićenih dokumenata. Dakle, najbitnije bi bilo da se saznaju činjenice. Isto nije bitno da li ćemo mi dokumente moći javno eksponirati ili ne, bitno je da se koriste činjenice i da one uđu u izvještaj i da nam pomognu da saznamo šta se zaista desilo. Dalje, sudske presude, transkripti, sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, nacionalnih sudova u državama ugovornicama i drugih sudova koji su sudili za ratne zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije na osnovu univerzane nadležnosti. Mi u Bosni i Hercegovini znamo koliko je Haški tribunal donio presuda koje su od velikog značaja za Bosnu i Hercegovinu i za utvrđivanje istine o onome što se desilo. S druge strane, činjenica je da Haški tribunal zadnjih mjeseci je počeo sa prevođenjem svih presuda i transkripata koji su javni i da se to postavlja na veb stranice. Dakle, s te strane uopće ne vidim razloga da nekom bude upitno da se koristi dokumentacija sudova ili ne. S druge strane, isto tako sasvim bi bilo nepotrebno da neko sad ponovo sjedne i utvrđuje ono što je tribunal utvrdio, tako da je sasvim logično da se koriste postojeće presude i ono što je njima presuđeno. Planirano je da se koristi arhivska građa kao što su umrlice, izvještaji iz mrtvačnica, pisani i elektronski medijski izvještaji. Svi znamo kolika je bila uloga medija i na početku rata i poslije i koliko je dokumentacije, čak i zaštićene objavljeno u medijima koji govore o konkretnim događajima. Foto, video i audio zapisi i drugi izvori koji su u vezi sa predmetom istrage, ali i pisana mišljenja eksperata i predstavnika institucija i organizacija pripremljenih za potrebe REKOM-a, ja ne bih više o tome kako će REKOM prikupljati podatke ukoliko budete imali poslije pitanja i Nataša i ja smo vrlo raspoložene da odgovaramo. Sad bih o dijelu *Odnos REKOM-a sa pravosuđem*. Ono što stalno ponavljamo na svim konsultacijama i na javnim nastupima jeste da REKOM neće bit sudsko tijelo. Dakle, REKOM neće provoditi istragu, neće saslušavati, neće kažnjavati. REKOM će utvrđivati činjenice na osnovu svega ovoga što sam vam dosad rekla, a opet ponavljam - konačni cilj je da se napravi izvještaj koji će biti svima dostupan i koji će biti prihvaćen od svijeta nas, odnosno od svih republika bivše Jugoslavije. Ovdje je predviđeno da *REKOM ima ovlaštenja da predloži da u slučaju da lice za koje REKOM ima indicije da je izvršilo ratni zločin i teško kršenje ljudskih prava, saopšti REKOM-u podatke za otkrivanje lokacije sa ostacima nestalih osoba ili za otkrivanje drugih počinilaca to bude uzeto od strane nadležnog suda u slučaju procesuiranja kao olakšavajuća okolnost od bitnog značaja pri odmjeravanju visine kazne. Zatim da predloži osuđenog izvršioca krivičnog djela za djelimično pomilovanje, ako to nije u suprotnosti sa zakonskim odredbama odnosno zemlje, ako REKOM-u saopšti podatke od značaja za otkrivanje lokacije sa ostacima nestalih osoba ili za otkrivanje drugih počinilaca. I posljednje, da predloži vanredno ublažavanje kazne ako lice saopšti REKOM-u podatke od značaja za otkrivanje lokacije sa ostacima nestalih osoba ili za otkrivanje drugih počinilaca.* Ovdje je takođe vođena rasprava zato što je ovo o čemu se govori jednostavno drugačije zakonski

rješeno u pojedinim zemljama. Recimo ja znam za praksu u Srbiji i Bosni i Hercegovini. U Srbiji u zakonu postoji svjedok pokajnik, svjedok suradnik, a u Bosni i Hercegovini postoji tzv. nagodba, koja je relativna novina čak i za naše sudije i tužitelje jer je uvedena poslednjim reformama pravosuđa u Bosnu i Hercegovinu, ali se ona već koristi. Nagodbom se može optuženom koji prizna da je počinio ratni zločin, smanjiti kazna, a postoji mogućnost da u takvom slučaju optuženi pristane na suradnju, odnosno da otkrije druge počiniocce ili čak drugo krivično djelo. Dakle, u tim slučajevima dolazi do smanjenja kazne, haške sudije imaju običaj reći - *iskreno se pokajao*. Da li se neko iskreno pokaje, ja se zaista ne bi upuštala u to, ali suština je ako bi se otkrile nove masovne grobnice, ako bi se rasvjetlili događaji koji ni nakon ovoliko godina nakon rata nisu rasvjetljeni, dakle ja ovo sve dajem na raspravu da li da se da mogućnost da se može smanjiti kazna ili ne, a pritome sam vam rekla da u Bosni i Hercegovini kroz nagodbu takva mogućnost postoji. Recimo treća stavka koja podrazumijeva da se predloži vanredno ublažavanje kazne. Ljudi na to često reaguju, ali uglavnom, naravno reaguju oni koji nisu direktne žrtve u konkretnom predmetu, uz pitanja zašto bi se nekom smanjivala kazna, zašto bi bilo kom ratnom zločincu bilo manje presuđeno i meni je zanimljivo da je jedan tužitelj koji inače radi isključivo na ratnim zločinima rekao, da je on spreman to podržati jer on najbolje zna koliko problema imaju u istragama i u dokazivanju zločina i da u slučaju kad je potrebna zaštita treba mijenjati i zakone. Dakle, to su neka od ovlaštenja koja su predložena. Ja bih toliko. Dogovorili smo se da budemo što kraći. Izvolite postavljajte pitanja.

Munira Subašić: Hoću samo da tebe pitam. Pošto smo mi živi svjedoci i sve što se nama desilo mi sad tebi ispričamo, i ja umrem. Normalno, umrijet će svako. Da li moje svjedočenje koje ste vi već zabilježili možda i kamerom i pričom i sve, da li može poslužiti na primjer na sudu, bilo kom, ako se radi o zločincu o kojem sam ja pričala da je učinio ili nepravdu ili zločin prema meni ili meni bliskoj osobi? Da li je REKOM razgovarao sa sudom i tužilaštvom da to bude zaista prihvaćeno?

Dženana Karup-Druško: Izvinjavam se. Sad ja i Nataša razgovaramo zato što ja kažem da znam kakva je praksa u Bosni, Nataša kaže da poznaje malo šire. Neka Nataša kaže, pa ću ja reći u Bosni i Hercegovini u kojim slučajevima se može koristiti.

Nataša Kandić: Pred sudom može da se koristi samo ono što je dato pred sudom, bilo u istrazi, ali ne može da se koristi kao dokaz ono što nije dato pred sudom. Na primer, šta može da se dogodi i šta mi možemo da tražimo. Da izveštaj REKOM-a bude dokazni predmet i da sud ga prizna kao dokazni predmet. Sada na primer svuda u Srbiji on će da prizna kao dokaz izjave koje je uzela policija Bosne i Hercegovine, koji su dati u Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, ali neće da uzme kao dokaz izjavu koju je žrtva dala udruženju ili organizaciji za ljudska prava. Takve izjave uzima tužilaštvo, ali tužilaštvo uzima da bi pripremilo zahtev za sprovođenje istrage, ali ne predaje sudu. Znači, nama preostaje ili da tražimo da izveštaj REKOM-a bude prihvaćen kao dokazni predmet i sve što stoji u izveštaju, ali o tome moraju sudije i tužioci da se izjasne.

Dženana Karup-Druško: Nagodba se pravi na osnovu datih izjava koje postoje i u postupku nagodbe se žrtve, odnosno direktni svjedoci ne saslušavaju. Tako da u slučaju da se napravi nagodba sa zločincem koji prizna ratni zločin, izjave koje su dale osobe ranije, se mogu koristiti kao dokazni materijal pogotovo ako su izjave komplementarne sa drugim izjavama. Ja mislim da sam pročitala u Haškom tribunal, u aktivnim suđenjima sad da je napravljen dogovor da se koristi zbog skraćenja vremena čitanje izjava, i da se tužiteljstvo složilo s tim i odbrana.

Nataša Kandić: Od Munire pa redom.

Dženana Karup-Druško: Isto tako možemo se mi vratiti na raspravu o prethodnim dijelovima nacrta koji su bili i o kojima smo malo konkretno govorili. Dakle, i o ciljevima i zadacima.

Alija Hodžić: Samo me je malo strah da ne budem i dosadan, ali neću dugo uzet vremena, ja ću brzo završit. S obzirom da udruženje ubijene djece ima 28. septembra promociju monografije ubijene djece opkoljenog Sarajeva '92-'95. i knjiga je otišla u Haški tribunal i biće na suđenju gospodinu Karadžiću. Veoma bitnu ulogu u svemu ovome moraju imati, moraju, ponavljam, udruženja jer ona su ta koja su prikupila dokaze. Nisu prikuplili predsjednici država i ostali, nego su udruženja ta koja rade, koja se bore da istina izađe na vidjelo. Pa prema tome imate i tu olakšavajuću okolnost, ova monografija biće dostupna s tim i REKOM-u da on može uvrstiti to.

Nataša Kandić: Ja ću sada da vas zamolim da pogledate član 35. koji je vrlo važan i vrlo je važno vaše mišljenje. U nacrtu statuta stoji da REKOM treba da ima ovlašćenje da u svom završnom izveštaju utvrdi da prikupljene činjenice ukazuju na to da je određeno lice izvršilo ratni zločin, odnosno teško kršenje ljudskih prava. To je jedna vrlo ozbiljna odredba i na nju je bilo reakcija sudija i tužilaca od kojih su neki vrlo decido rekli da to nije dobro. Da niko nema pravo osim suda da kaže za neko lice da je ratni zločinac. Ja vas podsećam na rasprave od prošle godine, od maja 2008. godine kada se vrlo često to pitanje postavljalo. Šta raditi ukoliko jedan, više ili čak tri nezavisna izvora pominju da je neko počinio zločin? Da li onda REKOM treba onda da imenuje počinioce, da pravi listu počinilaca ili ne treba to da radi? U članu 35. vi vidite jedan predlog da REKOM može da ima pravo da na osnovu prikupljenih činjenica utvrdi u izveštaju da je neko lice počinilo ratni zločin. Vrlo je važno šta vi mislite. Da li je to preuzimanje ingerencija koje ne mogu nikom pripadati, nego sudu? Da li se time sledi nešto što već postoji? Dobro znate da svi danas imenuju počinioce. Uvek kažu onaj tamo u onoj državi je taj i taj, ime, on je počinio to i to. Da li može da se spreči da neko ne pominje počinioce? Nema tog zakona koji može da spreči da onaj ko živi u Bosni i Hercegovini imenuje počinioce koji su u Srbiji. Nema tog zakona koji to može da spreči. Ali treba da mislite o tome šta je bolje. Šta mi više dobijamo ili stavimo se u poziciju kad krenu javna saslušanja. Šta ako neko u tom svom javnom svedočenju pomene i kaže ja sam video tog i toga, on je ubio. Evo molim vas, izvolite, vrlo je važno da vi kažete šta vi mislite.

Dragan Pjevač: Vrlo je važna ova formulacija, može da ostane. Svaki građanin je dužan da prijavi učinioca krivičnog djela. Prema tome, REKOM neće imati mandat da kaže on je učinio krivično djelo, nego da kaže da ukazuje sve iz onoga što je saznao da ta osoba, sve ukazuje da je učinila krivično djelo. Znači, utvrdiće sud, ali sve ukazuje na nju i ne znam zašto bi to se zabranilo REKOM-u da ukaže na nekoga za kojega postoji sumnja da je učinio krivično djelo. Zaista ne znam.

Munira Subašić: Ja ću opet da kažem naše iskustvo. Mi smo '96. Godine, kad smo se registrovali na državnom nivou, počeli da uzimamo izjave od svjedoka. Lice potpiše izjavu i mi smo to slali u Hag. Ja ispričam priču šta se meni desilo, potpišem, moj broj lične karte, pošaljemo u Hag. I tako smo radili, imali smo jako dobru saradnju sa Mark Harmonom koji je bi glavni tužilac po pitanju Krstića i onda su se pozivali naši svjedoci, naše žene, naše majke i one su odlazile tamo. I to je veoma dobro bilo. Bilo je stvari gdje je neko nešto ispričao, ali možda se ne poklapa, nije tačno. Znači, ako sam ja nešto kazala, treba da stojim iza toga i ako sam ja dala vama izjavu, kao jednoj organizaciji ili instituciji, ne stojite vi iza toga, nego stojim ja. Ako četiri, pet osoba iz Bosne i

Hercegovine kaže da je Munira ratni zločinac, da li će sud to prihvatiti, a sutra možda ti koji su rekli su umrli, preselili na onaj svijet. To sam mislila, jer to bi dobro bilo. To bi dobro bilo da to ostane u istoriji a ne samo ispričala ja priču jednu laž, ispričao onaj priču, i od toga nema ništa. Da stvarno to sud može da prihvati kao svjedočenje. Ako sam ja živa da me pozove, ako nisam da prihvati dio toga. E, to bih ja volela.

Nataša Kandić: Na žalost, Munira, ne može. Ne možemo ti, ja, da kažemo on je ratni zločinac, zato što mi nismo kompetentne da to kažemo. Dokumentacija Fonda za humanitarno pravo je vrlo pouzdana. Mi smo brojne masovne zločine dokumentovali, dali dokumentaciju Haškom tribunalu, domaćim sudovima, ali to je za njih relevantna informacija, kao što i udruženja mogu da dostave celu svoju dokumentaciju, ali to ne može služiti kao dokaz. Ne može ići u sudski spis, nego pomaže tužilaštvu. Ali ono što se često događa je da su svedoci, čije izjave vi predlažete ili čije izjave mi predlažemo, važni svedoci koje prihvata sud. I kad dođe do suđenja, oni se pojavljuju kao svedoci. Kad tako ne bi funkcionisao sudski system, onda bi tu bilo puno propusta, nezakonitog rada, zato što bi onda i građani mogli da prikupljaju izjave, pa znate kakav smo mi mentalitet, pa bi onda bilo i prikupljanja izjava sistemom - sad hoćemo protiv ovoga, pa onda se organizuje prikupljanje izjava. tako da sud mora da bude samostalan i nezavisan i u odnosu na nepravne aktere koji imaju interes da se dođe do pravde. Mora i u odnosu na nas da je potpuno nezavisan. Ta građa je veoma važna. Sudovi, tužilaštva, to su spore institucije. Kad je počeo rat i kad su se užasne stvari događale, prvo su počele organizacije za ljudska prava i udruženja žrtava da prikupljaju, da prave spiskove, da uzimaju izjave, pa je onda to dolazilo do tužilaštva. Tako je krenulo i tužilaštvo za ratne zločine, tužilaštvo Haškog tribunala, pa i ovo u Bosni i Hercegovini, u Srbiji u Hrvatskoj. Oni primaju informacije od raznih organizacija, udruženja i to se razvija dok ne dobije svoju pravnu formu.

Manda Patko Ja bih samo dala jednu primjedbu gospodinu Pjevaču, da u Hrvatskoj nema Srpske Krajine, nikakve krajine, a kamoli srpske, da je Hrvatska samostalna država i da su kod nas županije, a ne krajine. Hvala.

Nataša Kandić: Hajde da kažemo to što udruženje ima naziv može da bude netačno, da ne odgovara pravnom ustrojstvu države. Nikad ne bi ni jednim zakonom to bilo, ne bi bilo problema, ne bi neko odgovarao.

Dragan Pjevač: Mislim da trebamo odgovoriti na takva pitanja i da s pravom se i postavljaju takva pitanja. O detaljima političke prirode se možemo lako dogovoriti. Ja sam pristupio udruženju prije dve godine. Kad je formirano, onda je to bilo više geografsko određenje, znači da se geografski zna gdje se to pripada. Činjenica je da sada to više ne postoji i činjenica je da tako nešto ne bi trebalo stvarati problem. Ja čak kad sam išao u Hrvatsku, svesno sam to izostavio. Znači, nisam se predstavljao kod predsednika Josipovića kao *Krajina*, jer to uopšte nije bitno. Bitno je bilo nešto drugo zašta smo mi došli tamo i bitan je REKOM i ciljevi REKOM-a. A uzgred, za vašu informaciju, predložićemo za sledeću skupštinu da se zove Udruženje porodica poginulih i nestalih *Suza*. Baš zbog ovakvih pitanja i zbog pokazivanja šta nam je važnije, a da je ovo jednostavni geografski deo, jedan deo prošlosti. Nažalost, prošlosti koja je teška, skupa i bolna za sve nas. Prema tome, ja molim da nikoga to ne smeta jer zaista, to je nešto što je nebitno u svemu ovome. Ja mislim da me je gospođa razumela šta sam rekao.

Nataša Kandić: Po ovoj tački ste se već javljali. Dajte, ima ovde učesnika koji nisu rekli nijednu reč.

Alija Hodžić: Glavni tužilac Bramerc nam je dao zeleno svetlo, potvrdio da će monografija ići u Haški tribunal i otišlo je, i mislim da će biti relevantni dokaz zločina, a vi kažete da to ne može. Nije tačno.

Nataša Kandić: Drugo je monografija. Znate šta je monografija. Može da bude sudski predmet.

Alija Hodžić: Moraju institucije...

Nataša Kandić: Dajte da budemo precizni. Knjiga uvek može biti dokument, dokazni predmet, monografija, skica, fotografija. To su važni dokazi.

Alija Hodžić: To su izjave isto ovako što Munira kaže izjave.

Nataša Kandić: Zamislite kad bi sud uzimao kao dokaz izjave koje mi svi prikupljamo, pa gde bi bile granice? To su...

Alija Hodžić: Ne svi. Vi ste pogrešno informisani. Ovo je Institut za istraživanje ratnih zločina Bosne i Hercegovine. Nije samo udruženje. Vi to možda ne znate.

Nataša Kandić: Ja veoma dobro poznajem šta radi Haški tribunal, Tužilaštvo haškog tribunala. Mi smo u fondu dokumentovali izjavama svedoka ogroman broj masovnih zločina. Naše izjave, iako su cenjene kao najpouzdanija dokumentacija, uvek su bili samo relevantna informacija za tužilaštvo za ratne zločine. Naši izveštaji, oni koji su publikovani, oni su se pojavljivali kao dokazni predmeti u raznim postupcima. Tužilaštvo može da oceni da je dostavljena izjava svedoka veoma ubedljiva i onda pozovu svedoka naravno i oni će od tog svedoka da uzmu izjavu. To je toliko prirodan sled odnosa u tužilaštvu.

Milosav Stojković: Povodom *Ovlašćenja REKOM*, tačka 1. kaže *REKOM je ovlašćen da uzima izjavu žrtava, svedoka i ostalih građana*. Kad govorimo kao žrtve, kao članovi porodice stradalih, nas u finalu ne interesuje ko je pod kakvim okolnostima, političkim, pravnim učinio nedelo na državnom nivou, jer mi tu nemamo pravnog uticaja, ali imamo uticaja da tražimo istinu o tome kako je naša žrtva, od koga je stradala i da na kraju nađemo pomirenje i refundaciju svega onog što sleduje porodici. Znači, koliko je to moguće. Evo i danas varnice sevaju oko toga, da se klonemo političkih konotacija kroz državu i *nedržavu*, priznanje i nepriznanje, kroz geografski naziv i negeografski naziv. To nas neće dovesti ni do čega, nego jednostavno da nađemo jedinstvo nas svih po životnoj činjenici. Žrtva je žrtva na svakom delu bivše teritorije SFRJ, bilo koje verske ili nacionalne pripadnosti. I koliko mene boli duša za mojim ocem, istinski me boli i za ocem drugog, ali posebno za detetom. Dakle, u tom kontekstu bih želio da naša svest prevlada i da jednostavno klonimo se naših država, jedne, druge, treće. Da u okviru ovog projekta kažemo svim političkim vrhuškama - stop, ovo pitanje mora biti na dnevnom redu pod brojem jedan. Kaže se u članu 23.- *svedoka i ostalih građana*. **Zastrašivanje i ubistva građana dovode do toga da ne smiju govoriti, plaše se. Ovu tačku treba da proširimo, da osmislimo koji je metod efikasan, koji je to motiv svedoka da govori i koji je način da izdejstvujemo preko državnih organa da zaštitimo svedoka, radi**

lične njegove bezbednosti, radi materijalne bezbednosti, odnosno radi bezbednosti njegovih članova porodice, jer svedoci smo trauma onih koji su svedočili. Takođe, moramo osmisliti da države ugovornice koje potpišu i koje prihvate REKOM, da se materijalno obavežu da ovaj postupak isteraju do kraja, jer mi moramo svedoka i da materijalno motivišemo. Složićete se nije to ključ, ali u svakom slučaju je bitna stavka da neko uđe u ovaj proces i da da svoj doprinos. Predlažem da ovu tačku proširimo. Tačka 2., pod D, na teritoriji trećih država uzimanje podataka, svedočenja. To je isto dosta složeno pitanje. Tu moramo dati jedan realni, pravni aspekt kako to realizovati. Za primer ću uzeti Albaniju. Jednostavno, nemoguće je da bilo ko svedoči ko ima podatke o uzimanju organa. Moramo mi naći metod da ljudi koji znaju nešto, a znaju sigurno, jer savršenog zločina nema, da govore o tome. Pošto je van kompetencije nas, ne saosećaju sa našom boli, to će biti dosta teško, a naše je bolno pitanje, stradanje naših u severnoj Albaniji i uzimanje organa. Sledeće, prikupljanje dokumentacije drugih izvora, pa pod tačkom B. Mislim da naše države i njihova vlast, posebno organi državne prinude, vojska, policija, obveštajni organi, mnogi podaci tamo leže. **Moramo osmisliti kako i na koji način da institucije, neću reći primoramo, jer je to teška reč, ali osmislimo i da zamolimo da nam izađu u susret, da nam otvore dosijee. U tim dosijeima mnogo toga leži.** Pa ćemo znati da li je državna institucija uticala na krvavi ishod, i da li su paravojne formacije bile ili nisu bile pod uticajem državnih institucija. Kako će bilo koja država naslednica i Kosovo i Metohija da otvori sve te dosijee, to je sad veliki znak pitanja? Ja sam skeptik, ali se nadam našom snagom da ćemo nešto bar pokušati. Ali to je značajan, možda ključni izvor. Mnogo toga tu piše. Kad se to otvori, onda će se videti ko je, kada, pod kojim uslovima, pod kojim okolnostima naredio, zahtevao, od grupe ili pak institucije da učini zlodela. Terenska istraživanja. Tu nam je takođe realizacija, po meni dosta otežana. Jer vidite, zakoni bivših republika su različiti. Ja mogu samo da govorim sa zemljacima sa Kosova i Metohije, uz dužno uvažavanje svih žrtava, ali oni mogu da nađu informacije o zločinima na Kosovu i Metohiji preko svojih građana, da kažu gde, šta; isto ću ja uraditi u svom narodu, i da damo podatke do kojih dođemo nadležnim organima. *Mi smo pravi, nikome nismo zlo činili, oni drugi su.* Ne - zlo su činili svi. Nećemo sad licitirati manje ili više, ali zlo su činili svi. E nisu oni dužni da mene predstavljaju. Srpski narod ne mogu zločinci da predstavljaju, a nadam se i siguran sam da zločinci ne mogu da predstavljaju ni hrvatski narod, albanski ili muslimanski. Izvinjavam se što sam bio malo duži, hvala vam.

Nataša Kandić: Pre nego što dam reč Amiru Kulagliču, da vas vratim na pitanje da ne zaboravite, šta mislite, da li REKOM treba da ima ovlašćenje da u izveštaju može da kaže da činjenice ukazuju na to da je neko lice izvršilo, ratni zločin? Dragan Pjevač je kao advokat, izneo pravno stanovište koje stoji, ali je dobro da čujemo šta vi iz udruženja žrtava koji niste pravnici mislite. Da li je to dobro, da li to može da pomogne u utvrđivanju činjenica i utvrđivanju našeg cilja stvaranja solidarnosti sa svim žrtvama i da to doprinosi čitavoj ovoj misiji. Molim vas, ne zaboravite, a sad Amir Kulaglič.

Amir Kulaglič: Pokušaću odmah da dam svoj stav vezano za vaše pitanje. Prvo, mi smo rekli kad govorimo o REKOM-u, *Zašto REKOM*, više puta smo rekli da REKOM treba da bude jedno kredibilno tijelo koje će prvo da smanji količinu iznijetih laži, ili već ako su iznesene određene laži, da se umanjí njihov značaj. Ja sam to vrlo ozbiljno shvatio. Ako mi dajemo šansu da pred REKOM-om svjedoče žrtve koje su preživjele određeni oblik torture ili kršenja njihovog prava, dajemo šansu da svjedoci mogu pred REKOM-om potvrditi određene činjenice ili dati opis određenog događaja, onda gospodo, **mislim da je ljudski i da bi morali dati i šansu počiniocima da se pojave pred REKOM-om** i ako je već navedeno ime mogućeg počinioca, onda **moramo dati šansu ili mogućnost**

da i on može doći pred REKOM i opravdati se ili iznijeti svoje viđenje ili činjenice vezano za određeni događaj. Tako da smatram da bi to bilo vrlo značajno, jer na taj način možemo doći do novih saznanja, novih činjenica vezano za određene okolnosti. Tako da ja podržavam stav da se mogu navesti imena počinitelaca, ali mora ostati mogućnost da počinitelj ukoliko smatra da treba da se pojavi pred REKOM-om, da se pojavi da da svoju izjavu, svoju verziju stvari na određene okolnosti. Mislim, time čuvamo kredibilitet REKOM-a. Ovdje se pojavilo još nekoliko bitnih stvari koje možda po logici stvari zanemarimo jer smatramo da su logične. Kada je u pitanju dokumentovanje ratnih zločina, imena stradalih, itd. U Bosni i Hercegovini do sada najveći dio činjenica vezano za žrtve, nestale i poginule, su prikupila udruženja. Kakav mora biti odnos REKOM-a i udruženja? REKOM mora stvoriti povjerenje među udruženjima ili udruženjima koja će to što imaju dostaviti REKOM-u bez bojazni da će biti zloupotrebjeno. Jer bili smo svjedoci da su pojedini instituti, kojekakve nevladine organizacije zloupotreblyavale dokumentaciju koju su dobile na povjerenje pa su onda pretvarali u neke projekte i uzimali za to novac i to je izazivalo revolt kod određenih udruženja, ali ako REKOM već preuzme određenu dokumentaciju, on mora garantovati da ona neće biti zloupotrebljena, ali moraju biti iskorišćene sve tehničke metode da se dokumentacija zaštiti od propadanja, od uništavanja i da se omogući čuvanje dokumentacije kao trajnog dokumenta. Prvo, rad REKOM-a u određenoj državi mora biti regulisan zakonom. REKOM mora biti zvanično tijelo. Zvaničnost se po meni postiže zakonom. Zakonom koji će jasno definisati mandat, ovlasti, ali i finansiranje, itd., ali mora se donijeti zakon u određenoj državi, ili REKOM mora donijeti dokument kojim se obavezuje da će svu arhivu ili svu dokumentaciju do koje bude došao zaštititi, da neće biti zloupotreba i da će biti sačuvana na medijima koji garantuju trajnost. Kada je u pitanju arhiva, ja bih bio sretan kada bi stvarno bila stvorena jedna centralna arhiva. Bilo bi dobro da arhiva bude centralizovana, međutim postavlja se pitanje koliko su spremne određene države da dokumentaciju daju u centralnu arhivu. Ali pošto u nacrtu piše da strukturu REKOM-a pored centralne kancelarije čine i područne kancelarije u pojedinim državama, onda bi bar u tim kancelarijama morala biti centralna arhiva vezano za određenu državu, jer ništa nismo postigli ako arhiva, dokumentacija i sve drugo do čega se dođe kroz rad REKOM-a bude rascjepkana, ne bude zaštićena, onda se bojim da nećemo stvoriti pretpostavke da nove generacije mogu na osnovu konkretnih dokumenata i činjenica stvarati vlastiti sud o našoj prošlosti. Šta je ovdje još jedan bitan momenat o kojem nismo pričali? To je monitoring ili osnivanje tijela za nadzor, član 40. kako god smo bili vrlo revnosni i vrlo istrajni u smislu definisanja potrebe za jednim regionalnim tijelom, kriterijima, sastavu itd., kao što znamo rad REKOM-a bi trebalo završiti izvještajem čiji najvažniji dio za preživjele jesu preporuke. Preporuke u smislu reparacija - simboličnih, materijalnih, institucionalnih reformi. Volio bih da na jednoj od slijedećih konsultacija otvorimo priču o nadzornom tijelu koje bi vršilo monitoring nad provođenjem preporuka koje će REKOM dati u svom izvještaju. Imamo REKOM, utvrdili činjenice, napravili izvještaj i dali preporuke, dali vlastima na dobru volju hoće li to provesti ili neće. Naravno, slažem se Nataša sa vama, vi ste više puta podvukli da koalicija ostaje da živi i nakon predaje izvještaja, ali nam treba jedno zvanično tijelo koje bi vršilo monitoring nad provođenjem preporuka, jer to garantuje da nismo radili jedan Sizifov posao dugo vremena. Ovdje se u članu 38. kaže raspuštanje REKOM-a. Po prirodi stvari REKOM bi trebalo da završi svoj rad onog dana kad preda izvještaje sa preporukama vladama, parlamentima, ali ne kažemo ko će onda nastaviti monitoring. Zato i tu vidim posebno značaj preporuka za žrtve i mislim da bi žrtve morale otvoriti dijalog, kako, na koji način da izvršimo monitoring, jer ništa nismo postigli ako preporuke ostanu mrtvo slovo na papiru. Ovdje smo zaboravili jedan vrlo bitan segment koji jeste jedna od najznačajnijih aktivnosti REKOM-a, to je javno svjedočenje, javno slušanje žrtava. Iz iskustva, pošto smo mi koji smo u ovom procesu duže imali priliku da budemo na treninzima vezano za

iskustva drugih, to jeste jedan od najvažnijih segmenata koji daje kredibilitet REKOM-u jer REKOM bi bio tijelo koje bi dalo prvi put šansu recimo žrtvama iz Bosne i Hercegovine da svjedočeći pred televizijom imaju mogućnost da njihovu priču neko čuje na Kosovu, u Srbiji, Hrvatskoj, Makedoniji ili Sloveniji i to mijenja percepciju javnosti o svemu što se desilo. Tu, vi ste postavili na početku pitanje gdje je uloga žrtava. Upravo tu vidim nezamjenljivu ulogu žrtava i udruženja žrtava. Prvo u uzimanju izjava, u selekcioniranju, moralnoj podršci žrtvama, ali i u obezbjeđivanju kredibilnih žrtava koje mogu javno svjedočiti pred medijima u jednom prijateljskom okruženju i time stvoriti jednu bitnu pretpostavku za pomirenje, za promjenu percepcije toga što se desilo i samo se moramo bojati argumenata. Znači, nećemo ga pretvoriti u sapunicu, ali moramo naznačiti da upravo značaj REKOM-a jeste da kroz izjave žrtava, kroz narativnu istinu steknemo sliku šta se desilo na određenom prostoru, u određenom vremenu i drugo da snimanjem žrtava damo mogućnost u sredinama koje nikad nisu doživjele te ljude kao žrtve, da upravo kroz njihovu priču povećamo njihovo suošćanje sa žrtvama i tu mislim da žrtve, udruge žrtava i udruženja imaju nezamjenjivu ulogu i volio bih da na ovakvim skupovima upravo same žrtve možda daju svoju sliku kako oni vide da se svjedočenja i saslušanja trebaju organizirati, jer je to jedna od najbitnijih zadata REKOM-a.